

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

XX. évfolyam, 3. szám

2015. szeptember

Kedves Olvasóink!

A közelmúltban két fontos finnugor vonatkozású esemény zajlott le. A finnországi Ouluban augusztus 17. és 21. között rendezték a XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszust, Badacsonytomajban pedig a 13. Finnugor Írókongresszusra került sor szeptember 3. és 7. között. Mostani számunkban részletesen beszámolunk mindkét rendezvényről, az Írókongresszusról két írásban és bőséges szemelvényeket közlünk a kongresszus alkalmából megjelent egyik kötetből. Az Írókongresszus alkalmából megjelent könyvekről következő számunkban közlünk ismertetést.

Előző számunkban szót ejtettünk a Finnugor Kulturális Főváros címre kiírt pályázatról. Nemrég értesültünk arról, hogy mind Iszkaszentgyörgy, mind Veszprém megkapta ezt a kitüntető címet és természetesen a vele járó felelősséget. Sok sikert, és programjaik megvalósításához megfelelő anyagi eszközöket és lelkes munkatársakat kívánunk.

Ugyancsak előző számunkban említettük, hogy egyes hanti írók művei elérhetők a Magyar Elektronikus Könyvtárban. Nemrég Nagy Katalin e könyvek fordítója arról tájékoztatott bennünket, hogy a lista újabb művel gazdagodott: Tatjana Moldanova két kisregénye *A malangi Anna középső világ-beli élete* és *A civilizáció érintései* is olvasható, illetve letölthető a mek.oszk.hu/14300/14308 címről.

A NAV arról értesítette a Reguly Társaságot, hogy a személyi jövedelemadó 1%-ából felajánlott összeget, mintegy 61 ezer forintot átutalta bankszámlánkra. Nem panaszképp mondom, de ez az összeg a Finnugor Világ egy számának nyomdaköltségét sem fedezi.

Társaságunk *Uráli népek az új évezredben* címmel amatőr fotópályázatot hirdetett, ennek részletes felhívását honlapunkon (www.regulytarsasag.hu) tettük közzé. A beérkezett képek bemutatására és az eredményhirdetésre a Rokon Népek Napja alkalmából rendezendő ünnepségen kerül sor, terveink szerint **2015. október 16-án az Országos Idegennyelvű Könyvtárban** (1051 Budapest, V., Molnár u. 11.). A zsűri által legjobbnak ítélt képek tematikus falinaptár formájában kerülhetnek publikálásra.

Végül megismétlem szokásos felhívásomat: várjuk a felelős szerkesztő címére a lapunkba szánt finnugor vonatkozású híradásokat, beszámolókat, műfordításokat és egyéb írásokat.

Csúcs Sándor

Szemelvények finnugor költők műveiből

HANTI

Vlagyimir Volgyin (1938–1971)

Hanti

Mi minden embert hantinak hívunk,
Hanti az orosz, üzbég és nyenyec,
Ugyanis a 'hanti' szavunk
'Ember'-t jelent a nyelvünkben.
A legeslegértékesebb szó ez.
Kezed közül ki ne engedd,
Könnyelműen szélnek ne ereszd –
Mert visszhangozza a barátod.
Ha nekivágsz újtáidnak,
Szórd szét honfitársaidnak –
Akár a kifejtett magvakat
Vagy az otthoni tűz-szikrákat.
Mint északi fény, fényeljen
A sarkkörü sötétségben.
Bölcs nevünk elméd ne feledje,
Hanti – a Föld összes népe.

Nagy Katalin fordítása

Владимир Волдин (1938–1971)

Ханты

Ханты хэ лупал: русь хоят ханты,
Вухаль ёх иси муңева хантэт,
Юрн хэ пела муң луплув ханты...
Ханты ёх ясаңан иса мир хантэт.
Сорнең па мосты ханты сир ясаң,
Сама па мәстум хурамаң ясаң.
Питарн вэлты хэ эвалт хэлдэн,
Хэн куш лув айлта си хэйн лупла.
Шаңкап сүхал тут султум рывал,
Сорнең нохар сэмат этлат.
Увты ант питлув лэваса – нартаң,
Амтуп ар тайлув, ёхиет, интам.
Лув си хэтлал най тут иты,
Иса мира мосты ханты.
Нәмман тае хурам нәмиев,
Ханты – иса мувтэл мирыев.

*

КОМИ

Nyina Obrezkova (1965)

Egyszer majd hazatérsz
felőttként...
Belépvén vigyázz, meg ne üsd magad –
nálunk alacsony a szemöldökfa...
Mikor a házba lépsz, hajtsd le fejed...

Tillinger Gábor fordítása

Нина Обрезкова (1965)

Коркө локтан гортад
ыджыд мортон,
Сомын пыригад эн зурсь, -
Миян өдзөс белльыд
ляпкыд,
Гортад пыриг –
юртö копырт...

KOMI-PERMJÁK

Vaszilij Klimov (1927)

Василий Климов (1927)

Ki mondja meg?

Кин висьталас?

Ó, hogyha tudnék verseimmel
 valamit tenni érted, komi nép,
 kérdés nélkül mondhatnám akkor,
 nem volt hiába költőd élete.
 De ki mondja meg, mit ad a május,
 és mennyi örömet ad a hóvirág?

О, ежели бы кужи аслам стихөн
 Коть невночка отсавны коми йöзлö,
 Сэк верми бы висьтавны ме ошпасьтöг,
 Что кызд поэт невесь оланöс олі.
 Но кин висьталас, мымда май отсалö,
 И мымда гажсö сетö лымдорчача?

Fábián László fordítása

INKERI

Roine Tuhkanen (1925)

Inkeri falvak

Sóvárogva nézem Inkeri falvait
 már minden csak történelem
 Idegenek a színek, idegen a stílus,
 a házak sora végtelen

Messziről jöttek a most itt lakók
 nem hallik inkeri szó odakinn
 nem finnül imádkoznak az anyók
 és már a káromkodás se finn

Szomorú, de így áll a dolog,
 a világ folyásán változtatni nem lehet
 Sóvárogva nézem Inkeri falvait
 sorsában nem hagyom magára népemet

Pusztay János fordítása

MANYSI

Szvetlana Gyinyiszlamova (1960)

Nyakamra rongydarabot kötöttek már,
Feszült tekintetek szegeződnek rám...
Zajlik az áldozati szertartás,
Én lettem az áldozat, szerencse tán?

Fehér színem igézte meg a népet?
Az adott nekik erőt, egészséget?
Lehet, hogy az én égbe küldött imám
Felért a Teremtőhöz, és engem vár?

Az egybegyűltek szemében félelem:
Fogadják áldozatukat az égben?
Mit mondhatnék? Erős a ti hitetek.
Őseitek táplálták azt belétek.

Én – a ti áldozati állatotok
Bennetek minden kételyt eloszlatok...
Nyugodtan folytassátok a szertartást,
Én – fehér szarvas, már látom Tórum
házát...

Светлана Динисламова (1960)

Сыплувумт әрсыныл нәгсалавәсум,
Пуссын сунсәгыт, ам йирыг тотвәсум,
Мәхум йир вәруңкве номылматасыт,
Анум ты хосыт тән сәгт мүйлуптасыт?

Эрһань яңк осум тан кәсаласәныл?
Номсәгыт, ағманыл пусмалтасаныл?
Эрһань ам пөйкилум Төрүмн хұлвес,
Ұритә анум, Эрһ хотыютын хұлтвәс?

Мәхум атхатсыт, йир сөпитәгыт,
Ты мус актоп мось иң хурахләгыт.
Мәныр ань ләвуңкв? Иң әр әнегегын.
Пәс йис хольт вәрмалит ты вәрәгын.

Ам – яңг вөйкан сәлы – йирхатнә үй,
Анумнл ат хұләгын рохтуптан суй,
Пустәгыл блән шәнь шүниң мәт,
Анумн бс емас, ам ань – Төрүм ляпат...

(2013)

Nagy Katalin fordítása

MARI

Albertina Ivanova (1954)

Альбертина Иванова (1954)

Esedezve köszönök el

ВУЙ САВЕН ЧЕВЕРЛАСЕМ

Lehet, átgázoltam véletlenül
virágoskerteden.

Lehet, túlságosan durvának ítélt
családod.

Ne vedd lelkedre,
ne átkozz hátam mögött!
Ha jövök megint, hívj be magadhoz,
kedves nővérkém.

Lehet, véletlen letörtem zelnice-
gyepűdet,

lehet, csapást hagyva mentem hozzád.

Ne vedd fejemet,
ne ítélj el hátam mögött.

Ha jövök megint, ne légy elutasító,
idegen,
drága szomszédom.

Lehet, nem védtem meg tisztességedet a
világ előtt,

lehet, olykor egyedül éreztem magam
veled,

ne tekintsd sértésnek,
ne taszíts el,
én népem!

Fábián László fordítása

Ала тошкалын эртенем пакча
пеледышетым,

Ала торжала койынам мотор ешетлан –
Чонеш ит нал,

Шентеч ит вурсо,
Толам гын угыч, ўжын пурто,
Шўжарем-чеверем!

Ала шиждегыч тугенам тошкем
ломбетым,

Ала такыртенам коштпашлык
йолгорнетым,

Буеш ит нал,
Шентеч ит ойло,
Толам гын угыч, ырдыжла от кой дыр,
Пошкудем-моторем!

Ала шым мошто арален тўня чапетым
Ала ик пагыт пеленет мый чучым
шкетын –

Нелеш ит нал,
О, ит кудалте
Толам гын угычын, пален, шарналте,
Калыкем-шўмбелем!

MOKSA

Vaszilij Krigin (1945)

Hideg hold

Ropog a fagy.
 A föld hóval fedett.
 Zúg a fej, a levegő perzsel.
 Száll a madár mindegyre közelebb,
 a földre hull lehuny szemekkel.

Fölemelem a merev tollcsomót,
 sietve a keblembé rejtem.
 Kezd megéledni, érzem gyorsan ott:
 szívemből származott melegben.

Ropog a fagy.
 A föld hóval fedett.
 Reménykedve hozzád igyekszem;
 de nem izzítod fagyott lelkemet,
 jeges tekintetedbe veszem.

De a madár
 éppen most száll föléd,
 amint a testemtől föléledt.
 Mellében viszi a szívem tűzét,
 dala pedig rólam mesélhet.

Fábián László fordítása

Василий Кригин (1945)

Кельме ков

Цятор якшам.
 Масторсь ловса валяф.
 Пи́ди ко́жфсь, мянь ша́ракофты ёнь.
 Лии на́рмонь, сяда малав, малав...
 Вдруг сон прась и сельмоня́нзон ко́нць.

Кеподине шу́фтомф толга ма́рнять,
 Мя́ште ё́жес кя́шине со́нь э́жк.
 Ма́ряйне, сон э́реклама ка́рмасть.
 Се́динь ме́льдень ля́мбоня́зти э́жсь.

Цятор якшам.
 Масторсь ловса валяф.
 Мо́лень ка́ршезт, аше́нь кирде, пра́нь.
 Аши́ть иде ва́ймо́нц се́тьмоф аля́ть,
 Кельме ва́нфце́нь потмо́са юма́нь.

Ну а на́рмонць
 Тя́ни ве́льфкат лии,
 Ко́да э́здон я́воштф э́рек па́лькс.
 Мя́шьсо́нза
 мо́нь се́дие́зень пси́ец.
 Мо́росо́нза ко́лган ля́тфне́мбя́льсь.

NYENYEC

Juriј Vella (1948–2013)

Átmeneti város

Kogalööm-Lor hanti nyelven azt jelenti: tó, amelyben
 meghalt egy ember. A Lukoil olajfúrói központjuknak
 valamilyen okból épp ezt a nevet adták.

Olajrubelek
 tobzódó aranyfüstje

Egyre távolabbra
 szorított házak

Dob vigyorg
a hanti arca előtt,

Nyenyec mosolyog
szempillája mögül:

Holt helyen
holt város

Kérkedik
holt jövőjével.

Átmeneti emberek
átmeneti bárokban

átmeneti sört
habzsolnak mohón.

Átmeneti évszázad
a nyakukon
üti az órák
átmeneti perceit.

A kis jávorszarvasborjú
felhőtlen csupán,

amely a zuzmót rágesálja
anyja lába alól.

Szemében mélyen

ül a múlt –
sokezer év,

a jövő –
sokezer év.

Patájával szarvát vakarva

vizel gondtalanul

a rozsdásodó
olajvezetékre.

Pusztay János fordítása

Leonyid Lapcuj (1932)

A mi nyelvünk

Századok munkálták gondosan,
Mint kovács apáink kését,
Csiszolták élet oly pontosan,
Mint ügyes kéz a fűrészét,
S legyen bár zúgó szélvész,
Könnyü szán, fűszál vagy moha,
Sarki róka, felhő és prém,
Rén, mely ijedten száguld tova,
Mi volt, s ami lesz még,
Mind megkapta nevét,
S minden: hazai szót.
Nyelvünk bizony keményen hangzik,
Egy sincs benne gyönyörű szó,
Csak, mi gyermekségünktől hallik:
Pásztor, halász, vadász – e
Három szó – ez jelenti népem,
Mely a fagyos északon él,
Három szót ejtek csak, de vélek
Hőseneket éneklek én;
Századok munkálták gondosan,
Csiszolták nyelvünk pontosan.

Nyelvünk él Jamal meséiben,
Melyekben a szerencsés hős –
Nem más, csak a pásztor, halász, vadász,
Őseink nyelvén beszélő –
Sívó szelen, hóviharon győz;
S ha volna kristályos forrás,
Mely kavicsok között csordogál,
Nem bujnék szomjúbban hozzá:
Ficáncol a halacska benne,
S ó, csodálatosan éltet engem.

H. Kiss Judit fordítása

UDMURT

Alla Kuznyecova (1940–2003)

Kanca vagyok:

rám rakták terheik;
bírom-e vagy sem –
mondták: te vidd!

Vezérürü vagyok,

bárányok köröttem,
bégetnek,
játszanak,
vígán döfkölődnek.

De tehén is vagyok:

borjak enni kérnek,
még tejet is adok,
istállóban élek.

Légy vagyok – pók hálójába fogva,
nem szabadulok, maradok a foglya.

Netán magam is pókká válva lassan
a hálómba veszek, kötve, mozdulatlan.

Vagyok kígyó, galamb,
a virág, a béka.

Ha megtetszem, a szépségem a téma.

Eldobott nő vagyok,
hiszed-e vagy sem?

Nemes vadak türelme tart fenn.

Алла Кузнецова (1940–1989)

Кобла мон:

Вылам бадžым воз тыремын,
Вормид ке но,

Уд ке но –

«Ну!» – шуэмын.

Ыж йыр мон:

Монэ такаос котырто,
Бөксо,
Лекало,
Тэтчало но шудо.

Озы ик мон скал но:

Куныя вайсько,
Йöлме сөтйсько но
Гидын улйсько.

Мон ик чонари вотсэтэ сюрем кут:
Золтэм вотэсысь потэме но уг лу.

Ачим ик, лэся, чонари луисько:
Асме кутйсько но асме быдтйсько.

Мон кый но, дыдык но,
Эбек но сяська.

Чебер потйсько ке – кöты но веська.

Куштэм пал кышно мон.

Коть оскы, коть эн,

Пöртэм кыйкайлы укшасько чиданэн.

Fábián László fordítása

VEPSZE

Nyina Zajceva (1946)

Nina Zaiceva (1946)

Tényleg?

Jose?

Vepszék! Fivéreim, nővéreim!
 Tényleg nincs jövő a számunkra?
 Tényleg nem virrad már ránk új nap?
 Pedig oly messze jár a tegnap!

Vepsläižed! Sizared, velled!
 Jose tulijad aigad meil eile?
 Jose homnine päiv ei tule,
 a eglaine päiv jo sulí?

Tényleg nincs szükség a nyelvünkre?
 Tényleg nem tart már minket egybe?
 Tényleg nincs fájdalom a szívünkben?
 Az én lelkembe belenyilallt...

Jose lapsile kel't ei pida?
 Jose kel' meid enamb ei sido?
 Jose südäimes ei ole kibud?
 Karged tuk minun henghe libub...

Tényleg eldobjuk a nyelvünket,
 Nem találjuk együtt a megoldást,
 Megmenteni hogyan tudnánk
 Az élet sűrűjében bolyongván?

Jose kelen mö jätam uhteí,
 i em mahtkoi mö keratas ühthe
 Kut kaita kel't – em tekoí,
 I elos, kut korbes, mö segoim?

Vepszék! Fivéreim, nővéreim!
 Tartsunk össze, fogjunk össze,
 Szítsuk fel a parazsat,
 Nyelvünk haldokló zsarátnokát.

Vepsläižed! Sizared, velled!
 Ühtneda tariž meile,
 puhuda ühthe hil'he,
 kărautas ičemoi kel'he.

Hogy az élet visszatérjen belé.
 Értsük meg végre, hogy nagy a tét:
 Vepsze nyelv nélkül nincs vepsze nép...
 Kapaszkodjunk hát minden belé!

Siloi kazvaškab elon idu.
 Meile el'geta tariž sidä:
 vepsän keleta ei linne rahvast...
 Ka pidäškam kel't mö vahvas!

Nagy Katalin fordítása

A 13. finnugor írókongresszus tiszteletére megjelent kiadványokról

A 13. finnugor írókongresszus tiszteletére – eddig egyedülálló módon – számos szépirodalmi kiadvány jelent meg. Kihasnálva a házigazda-szerepet úgy döntöttünk, hogy alkalmat teremtünk ahhoz, hogy nyelvrokonaink – elsősorban az oroszországi finnugor népek – betekintést nyerjenek a magyar irodalomba. Ennek érdekében felkértem Fűzfa Balázs habilitált egyetemi docenst, irodalomtörténészt, hogy állítsa össze a 12 legszebb magyar novellát, illetve az 50 legszebb magyar verset tartalmazó antológiát. Ezeket a műveket elláttuk nagyon pontos orosz nyelvű nyersfordítással, hiszen az oroszországi finnugor népek körében nem mindenütt akadnak közvetlenül magyarból fordítani képes műfordítók. A magyar eredeti és az orosz nyersfordítás alapján készültek el számos oroszországi finnugor nyelven, valamint észtl a magyar irodalomba betekintést nyújtó kötetek. (A finn fél, sajnos, nem vállalta a fordítást.) A kiadványokat az EMMI és az NKA nyújtotta támogatásból sikerült megjelentetni.

A magyar irodalom megismertetése mellett meghirdettük a finnugor irodalmak 12 legszebb verse „projektet” is – a 12 legszebb magyar vers nagyszabású program mintájára, abban bízva, hogy az összeállítás segíti oroszországi nyelvrokonainkat nyelvük, kultúrájuk megbecsülésében, erősíti gyengülő öntudatukat. Egyszersmind arra is ösztönözni akartuk őket, hogy kölcsönösen megismerkedjenek egymás irodalmával, mivel csak elvéve akadnak valamely oroszországi finnugor nyelvről másik finnugor nyelvre történő irodalmi fordítások. Szinte valamennyi nép szakértői elkészítették a válogatást, amelyet azután számos finnugor nyelvre lefordítottunk. (A finn fél ebben a programban sem vett részt – csupán a 12 legszebb finn vers válogatást készítette el, ami észtl és magyarul meg is jelent.)

A program kapcsán számos kérdés merült fel.

Mindenekelőtt az, ki tekinthető ún. finnugor írónak. Ha elfogadjuk azt a kiindulási pontot, hogy az irodalom a nemzeti nyelv és kultúra megőrzésének és fejlesztésének fontos eszköze, s ezáltal a nemzeti öntudat egyik meghatározó eleme, akkor finnugor írónak tekinthető-e az oroszul író alkotó?

További – immár szűkebb szakmai – kérdés a fordítástechnikával függ össze. Nem egy esetben találkoztunk olyan megoldásokkal, hogy a magyar versek egyes sorait, esetleg egész versszakát kihagyták. Ezeket a fordításokat természetesen nem közöltük. Ám elgondolkodtató volt az a hozzáállás, amikor a műfordító a magyar vers formai sajátosságait átalakította és az általa szabálytalannak ítélt formát (például Kosztolányi *Hajnali részegség* című verse esetében) négy soros a-b-a-b rím szerkezetű versszakokba kényszerítette. Mi a teendő ilyenkor? Ha közöljük, nem tudjuk érzékeltetni a magyar költészet gazdag formai megoldásait, ha nem közöljük, akkor Kosztolányi (vagy más költőnk) ismeretlen marad. (Analogiaként említtem, hogy Faludi György is „átszerkesztette” Villon verseit.)

Nem egy esetben egy verset azért nem fordítottak le egyik vagy másik nyelvre, mert a benne rejlő gondolatok túlságosan nehéznek bizonyultak, s nincsenek előképei az adott nyelvű költészetben. Egyébként erre hivatkoztak a formai sajátosságok megváltoztatásakor is – az adott nyelvű olvasótábor állítólag csak a szabályos szerkezetű verseket fogadja el irodalmilag értékes alkotásnak.

A kongresszus előzeteseként megjelent az INF – 13 (A 13. finnugor írókongresszus) című kiadvány. Ebben Észtország és Finnország, valamint az oroszországi finnugor köztársaságok és autonóm körzetek irodalmi életének utóbbi néhány évéről olvashatók beszámolók. A magyarországi, finnugor vonatkozású irodalmi tevékenységet Nagy Katalin, Fűzfa Balázs és Pusztay János írásai mutatják be. A kötet ismerteti két magyarországi műhely, az NH-Collegium Fenno-Ugricum, illetve a Nyugat-magyarországi Egyetem nemrég megszűnt Uralisztikai Tanszékének finnugor irodalmakkal kapcsolatos tevékenységét.

A kongresszus tiszteletére megjelent irodalmi kiadványok jegyzéke:

Drámaválogatás

1. *Eilne päev*. Valik soome-ugri rahvaste näidendeid. Válogatta és fordította Arvo Valton. 2015, 247.
2. Meziťlábas felhőjáró. Három dráma. Válogatta és fordította Pusztay János. 2015, 156 (A komi Nyina Obrezkova és Alekszej Popov, valamint a moksa Valentyina Misanyina egy-egy drámájával).

A 12 legszebb magyar novella – Fűzfa Balázs válogatásában

3. A 12 legszebb magyar novella. 2015, 83
4. Венгрань литературань 12 сехте мазый ёвнемат. 2015, 97
5. 12 kauneimat ungari novelli. 2015, 84
6. Венгрез литературайсь 12 медбасок висьт. 2015, 93
7. Венгр литературайсь 12 медся мича висьт. 2015, 95
8. Мадьяр литературайсь 12 тужгес но чебер верос. 2015, 95
9. 12 эн сылне венгр ойлымаш. 2015, 93
10. Венгрань литературань 12 инь мазы азкс. 2015, 89
11. 12 сяр ёмас потрыт венгрыт литературанылт. 2015, 60

Az 50 legszebb magyar vers – Fűzfa Balázs válogatásában

12. Az ötven legszebb magyar vers. 2015, 99
13. 50 kaunimat ungari luuletust. 2015, 99
14. Венгрань литературань сехте мазый валморот. 2015, 76
15. Венгрез литературайсь медбасок кывбуррез. 2015, 54
16. Венгр литературайсь 50 медся мича кывбур. 2015, 105

17. 50 эн сылне венгр почеламут. 2015, 107
18. Мадьяр литератураысь 50 тужгес но чебер кылбур. 2015, 113
- Венгрань литературань инь мазы валморот. 2015, 94

A finnugor irodalmak 12 legszebb verse

19. A finnugor irodalmak legszebb 12 verse. 2015, 252
20. Soome-ugri rahvaste kaunid luuletused. 2015, 281
21. Финн-угор литератураысь 12 медся мича кывбур. 2015, 109
22. Эстононь валморот. Válogatta Arvo Valton és Asta Põldmäe, 2015, 20
23. Финно-угррезлөн литератураэзись медбасок кывбуррез. 2015, 69
24. Финн-угор калык-влакын сылнымутыштын 12 эн сай почеламутышт. 2015, 90
25. Финн-угор литератураысь 12 тужгес но чебер кылбур. 2015, 162
26. Runod versän kelel. 2015, 36
27. Финно-угрань литературань 12 инь мазы валморот. 2015, 69
28. 12 сяр ёмас стихыт финно-угорский литературанылт. 2015, 63
29. Стихатворэнийэт ханты йәсәһән. 2015, 37

A finnugor irodalmak verseit magyar nyelvre – a korábban már lefordított észt és finn versek fordítóin kívül – Fábián László, Jávorszky Béla, Kubinyi Kata, Nagy Katalin, Pusztay János és Tillinger Gábor fordította le.

Valamennyi kiadvány a Nemzetek Háza – Collegium Fenno-Ugricum intézet *LiteratUral* című sorozatában jelent meg. A fentiekén kívül a *LiteratUral* négy-nyelvű sorozatában ez alkalomból a komi Nyina Obrezkova *hársfa* című versantológiája látott napvilágot Tillinger Gábor fordításában.

Pusztay János

Beszámoló a 13. Finnugor Írókongresszusról

2015. szeptember 3–7. között Magyarország adott otthon a 13. Finnugor Írókongresszusnak. Közel kilencven külföldi résztvevőt¹ látott vendégül Pusztay János, az Írókongresszus jelenlegi elnöke Badacsonytomajban. Az első nap izgalmai után megnyugodva örömmel nyugtáztuk, hogy mindenki megérkezett, a csomagok is gazdáikra találtak, a szálláshelyeket elfoglalták. Külön örömmel köszöntöttük az ottagú komi-permják küldöttséget, ők ugyanis első ízben vettek részt a rendezvényen.

A Kongresszus első munkanapján Rubovszky Éva, a Finnugor Népek Világkongresszusa Magyar Nemzeti Szervezetének elnöke, a Kongresszus egyik főszervezője üdvözölte a megjelenteket. Megemlékezett az előző, Szalehardban rendezett alkalom óta elhunyt írókról-költőkről, különösen Domokos Péterről, aki a finnugor írókat összefogó szervezet egyik létrehozója és tevékeny szervezője volt. Ezt követően Pusztay János köszöntő szavai hangzottak el, majd a Kongresszus fővédnöke L. Simon László államtitkár úr, aki korábban több Írókongresszuson részt vett költőként, most államtitkári szerepkörében állami kitüntetést adott át Arvo Valtonnak. Az észti író-költő-műfordító a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozata kitüntetést kapta az észti-magyar irodalmi kapcsolatokért és a finnugor népek irodalmáért végzett munkája elismerése gyanánt.

Az idei Írókongresszus központi témája a drámairodalom volt. A dráma és a színelőadás ritkán emlegetett, de igen fontos szelete az irodalomnak, hiszen maradandó élményt nyújt egy-egy színházi este, és nagy szemléletformáló erő rejlik benne. A plenáris előadók felvázolták saját népcsoportjuknál a dráma és a színház helyzetét, kihívásait és lehetőségeit. Ugyanakkor röviden ismertették az elmúlt két év fontosabb irodalmi eseményeit is. A magyar előadók által tartott plenáris ülés, a magyar dráma helyzete mellett, drámapedagógiáról és a magyar színházban megjelenő finnugor tematikájú darabokról is szólt.

Fűzfa Balázs, a 12 legszebb magyar vers program megálmodója, e nagyszabású projektről beszélt, amely már átvezetett a könyvkiállításhoz és a könyvbemutatókhoz. Pusztay János szervezésében és szerkesztésében megjelent számos finnugor nyelvre lefordítva 50 magyar vers és 50 magyar novella, valamint a 12 legszebb vers, továbbá Nagy Katalin fordításában megjelent Jeremej Ajpin új regénye, *Az első földet kerestükben* címmel. Ezenfelül bemutatták az egyes küldöttségek által hozott könyvújdonságokat, amelyekbe bele is lehetett lapozni. A könyvkiállításon a Magyarországon megjelent, finnugor népek irodalmával foglalkozó kötetek kaptak helyet. E kötetek Pusztay János ajándékaként az ELTE Finnugor Tanszékének könyvtárába kerültek.

A második napon folytatódtak a küldöttségek beszámolóí régiójuk irodalmi életéről, majd pedig szekcióülések következtek. Az egyik szekció a kiemelt téma, a dráma és dramaturgia részletkérdéseivel foglalkozott, mint például a dráma és az

¹ Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet (6), Hanti-Manszijszk (10), Mordvin Köztársaság (3), Komi Köztársaság (6), Komi-permják (5), Udmurtia (3), Mari El (11), Karjala (8), Észtország (10), Finnország (11), Franciaország (4).

identitás, a folklórmotívumok, mitológia a drámákban, a dramaturgia fejlődése az egyes népeknél stb. A másik szekcióban különböző témákkal foglalkozó előadásokat hallhattunk, így pl. a finnugor népek irodalmáról cseh nyelven, különböző mitológiai történetek feldolgozási lehetőségeiről különböző népeknél, a fordítás lehetőségeiről és egyéb témákról.

Az esti programok szintén színesek voltak. A hely adottságainak megfelelően borkóstoló esten vehettek részt a vendégek, meglátogatták a Balaton festőjének, Egry Józsefnek múzeumát, sétahajóztak a Balatonon, és magyar táncházban vehettek részt. Mindezek közben természetesen sok fontos beszélgetés, kapcsolat alakulhatott.

A záró ülésen bejelentésre került, hogy a következő Kongresszus házigazdája Észtország lesz, s a Dyekiss-gyerekek (még édesanyjuk számára is) meglepetés-programja szerzett kedves perceket a vendégeknek.

Köszönjük a szervezők és a segítők, így különösen Szőke-Bolotova Natáliának, Salánki Zsuzsának és az ELTE diákjainak munkáját. Értékes és hasznos, jó hangulatú rendezvényt zárhattunk.

Dyekiss Virág

Halmazottan hátrányos helyzetben lévő népek, nyelvek, irodalmak²

avagy

Hogyan írja felül az élet az irodalmat és annak kutatását?

Domokos Péter emlékére

Uráli (közkeletűbb nevén finnugor) irodalmakról az uráli nyelvcsaládhoz tartozás okán beszélhetünk (Domokos P. 1985) azzal a megszorítással, hogy minden ide tartozó népnek megvan a maga (nemzeti/nemzetiségi/etnikai csoportbeli/kisebbségi) irodalma: nép- és műköltészete.

Ezen népek irodalmát négy elnevezéssel szoktuk emlegetni: finn, észt és magyar irodalom, illetve a finnugor irodalmak. Az első három, a három önálló államiságú nép nemzeti irodalmát³ jelenti, az ún. finnugor irodalmak terminust inkább a nem önálló államiságú népekkel kapcsolatban használtuk/használjuk.

Bevezetőül az uráli irodalmak magyarországi fogadtatásáról szeretnék szólni néhány mondatot⁴. Az utóbbi időben nőtt a finnugorelles laikusok és szakemberek száma. Akik tagadják a nyelvrokonságot, azok mindent elutasítanak, ami 'finnugor', így az irodalmat is. Am azok közül is, akik elfogadják a tudomány mai álláspontját, sokan fenntartásokkal, előítéletekkel viseltetnek az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népek irodalma iránt, már ha egyáltalán rászánják magukat annak olvasására. Ők elsősorban minőségi kifogásokkal élnek, valljuk be, sokszor nem is alaptalanul. A kialakult helyzetről egy kicsit mi is tehetünk. Ha egy irodalmi folyóiratban, antológiában vagy önálló kötetben megjelenik egy külföldi író/költő, a szerkesztők/szerkesztőségek általában néhány mondatban be is mutatják. Sok ilyet átnéztem. Mindenütt azt találtam, hogy a szerző neve mellett annak az országnak a nevét adják meg, ahol született vagy él/alkot, és abszolút nem foglalkoznak azzal, hogy az a nyelv, amelyen ír, melyik nyelvcsaládhoz tartozik. Egyedül mi vagyunk azok, akik (természetesen nem ok nélkül és a legjobb szándékkal) elsőként a nyelvcsaládhoz tartozással kezdjük a bemutatást. A 'finnugor' szó vörös posztó sokak szemében, így az egyébként értékes művekre is csak legyintenek. Én legközelebb valahogy így fogom kezdeni a bemutatást: Jeremej Ajpin Oroszországban élő hanti író; vagy: Jeremej Ajpin egy szibériai őshonos nép fia stb.

Ahhoz, hogy e népek irodalmával kapcsolatos előítéleteinktől megszabadulhassunk, néhány tényt ismernünk kell.

² Elhangzott a Finnugor Írókongresszuson orosz nyelven.

³ E három irodalommal jelen írásomban nem, vagy csak érintőlegesen foglalkozom.

⁴ E témával már több tanulmány is foglalkozott: Domokos P. 1985 és Nagy 2000

Halmozottan hátrányos élet és irodalom

Társadalmi státusuk szerint csak a magyarok, a finnek és az észtek élnek önálló államiságban, a többiek önálló köztársaságban az Orosz Föderációba tagozódva (karélok, komik, marik, mordvinok, udmurtok), autonóm körzetben (hantik, manysik, nyenyecek), más népek közé ékelődve (enyecsek, nganaszánok, lívek, vepszék, vótok), több országban szétszórva (számik). Megjegyzem, annak ellenére, hogy több népnek van róla elnevezett (tituláris) köztársasága vagy autonóm területe, ezeknek a népeknek csak egy része él a róla elnevezett közigazgatási egységben. Például van Mordvin Köztársaság, de a mordvinoknak csak 32,5%-a él Mordóviában (Pusztay 2006: 11), a többiek ugyanúgy diaszpórában élnek az Orjoli Területtől kezdve a Rjazanyi Területen át az Uljanovszki Területig, mint akiknek nem jutott önálló köztársaság vagy autonóm körzet. Ezek ismeretében több kérdés is felmerül. Az első a népekkel kapcsolatos: kiket hogyan nevezhetünk a különböző társadalmi formációkban élő népek közül: nemzetiségek – nemzeti kisebbségek – kisebbségi helyzetű népek – őshonos népek stb.? A második az irodalommal kapcsolatos: hogyan nevezhetjük az irodalmukat a többségi irodalmakhoz képest? Nemzetiségi irodalmak – kisebbségi irodalmak – kisebbségi helyzetű népek irodalma – őshonos népek irodalma? Általában kisebbségi (esetleg nemzetiségi) irodalmakként emlegetjük őket, pedig irodalmuk (ki)alakulása, fejlődése eléggé eltér az európai értelemben vett kisebbségi irodalmakétól. Egyáltalán beszélhetünk-e kisebbségi irodalomról ott, ahol soha sem volt és ma sincs anyaországa egy népnek, ott, ahol a kisebbségi/kisebbségi helyzetű/nemzetiségi stb. irodalmi kánon ki sem alakulhatott, vagy ha ki is alakult, csírájában elfojtották/elfojtják és/vagy idegen kánonok uralták/uralják szinte minden műfajban, műnemben. Például⁵ ilyen 'a régi és az új harca' a 20-as 30-as években a nagy októberi szocialista forradalom utáni irodalmakban: leleplezték a cári rezsimet, a sámánokat, a kulákokat és a szovjet rendszer egyéb kártevőit, és dicsőítették a szovjet hatalmat (lásd a Сенкевич, Виктория – Илья Гудков: Хантыйская и мансийская поэзия с. kötet versei). (Огрызко 2002). Vagy az olajbányászok és gázkitermelők dicsőítése a 70-es években (lásd Leonyid Lapcuj, Juvan Sesztalov, Mikul Sulgin, Roman Rugin e témában írt, hősénekekre hajazó versei, himnuszfélei). A harmadik kérdés a nemzetiségi – kisebbségi stb. irodalomtudattal kapcsolatos: él-e mindenkiben a helyzettudat és az esztétikai tudat (Bertha 1994), ki hogyan viszonyul a kettőhöz, ki hogyan dolgozza fel magában azt a tényt, hogy „a kisebbségi irodalomnak lehetnek olyan korszakai, amikor hangsúlyozottabban kell vállalni a helyzettudatot, valamely közösség identitásának megőrzést” még akkor is, ha az esetleg az esztétikai tudat, az esztétikai érték rovására történik. Külön kérdés, hogy mennyire tolerálja ezt az olvasó. A negyedik az irodalomtudománnyal kapcsolatos: vizsgálhatjuk-e ezeket az irodalmakat hagyományos felfogásban uráli irodalmakként, amikor az egyes irodalmakat létrehozó, működtető, használó egyének és közösségek területi szét-

⁵ Példáimat főként az általam fordított irodalmakból veszem, megállapításaimat is főként ezekre alapozom, természetesen nem mellőzve más szakirodalmak felhasználását sem.

szőrtségben, más kultúrájú, más vallású emberekkel, népekkel körülvéve élnek, alkotnak? Igaz-e, hogy ezek az irodalmak de- és reterritorizálóak, politikusak, kollektívek, szubverzívek és aszubjektívek? (Domokos J. 2014: 12–18) Ha igen, mit jelent ez pontosan az egyes irodalmak esetében. Egyetértek Domokos Johannával, hogy erről külön tanulmányt kellene írni. Az ötödik: Hogyan tovább? Azt hiszem, ebben is szót kell fogadnunk neki: „...sem a magyar, sem a többi uráli irodalmat nem kell a helyi több kultúrájú (nem uráli) valóságból kiemelve elemezni, és ez egyáltalán nem enyhít kutatóterületünk uráliként való minősítésén. Így azt mondhatjuk, hogy ebben az «uráli» megnevezéssel figyelt multi-, inter- és transzkulturális, areális és transzareális dimenzióban minket az egyes irodalmi művek és folyamatok sajátos viszonyossági hálózata érdekel.” (Uő, uo.)

Anyanyelvi státusuk siralmas. Az önálló köztársaságokban jogilag biztosított az anyanyelv használata, de a gyakorlatban az orosz a hivatalos államnyelv. Hiányzik az egységes irodalmi nyelv, anyanyelvük nyelvjárásokban él – ráadásul azok is gyakorta keverednek (Sipos 2013: 251–258) –, és használati köre rendkívül korlátozott, kizsorig a közéleti színterekről, és szinte csak a családra korlátozódik. Ezek ismeretében jogos a kérdés: alkalmas-e a veszélyeztetett anyanyelv a minőségi irodalom művelésére, a világirodalomba való beléptetésére. Másként fogalmazva: milyen nyelven írjon az író? Már ha kétnyelvű, mint Szesztalov generációja „Míg első szavainkat »mama« és »papa« mindannyian anyanyelvünkön ejtettük ki, addig a szót, hogy »Haza«, már oroszul hangoztattuk nagy büszkén.” (Илецалов 1982: 65) A fiatalabb generáció esetében az irodalom létét és erejét veszélyezteti és/vagy gyengíti az ún. második egynyelvűség. Korábbi írásomban már bemutattam, hogyan lettek/lesznek az anyanyelvi egynyelvű szerzőkből és olvasókból kétnyelvűek (anyanyelv + hivatalos államnyelv), majd ismét egynyelvűek, de már orosz nyelvű egynyelvűek. (Nagy 2012) Például a kétnyelvűvé vált manysi Juvan Szesztalov, a hanti Jeremej Ajpin stb. kezdetben még anyanyelvén írt, aztán két nyelven, később viszont főként oroszul. A hanti Maria Vagatova, Vlagyimir Jenov; a nyenyec Jurij Vella; a szölkup Albina Hozova stb. viszont ma is mindkét nyelven alkottak/alkotnak. De egyre többen vannak olyanok, akik soha nem birtokolták őseik anyanyelvét, és születésüktől fogva orosz nyelvű egynyelvűek, például a kolai-lapp Nagyezsda Bolsakova (1957), a manysi Andrej Tarhanov (1936), a hanti Vlagyimir Mazin (1951) stb. Az anyanyelvi státus egyenes következménye, hogy az önálló államiság nélküli nyelvrokonainknál kétféle irodalom létezik: az anyanyelven írt irodalom és a hivatalos államnyelven (é. orosz) írt irodalom. E tény újabb kérdést vet fel, újabb vitát generál: nevezhető-e például hanti irodalomnak az, ami nem hanti nyelven íródik? A fanyalgóktól kérdezem: része-e a magyar irodalomnak Janus Pannonius (1434–1472), aki latinul írta a verseit; vagy az 1956-ban Svájcba emigrált Kristóf Ágota (1935–2011), aki először magyarul írt, aztán hazát cserélve franciául alkotott (pl. a *Le Grand Cahier/A nagy füzet*⁶) stb.? A kételkedő íróktól, költőktől, irodalomtörténészekről pedig azt kérdezem, hogy ha a finnugor írók nyíltan vállalják a kétnyelvűséget és kettős identitást, vagy a nem

⁶ A nagy füzetből Szász János készített filmadaptációt (2013), ami Karlovy Varyban elnyerte a Kristály Glóbuszt.

anyanyelvű egynyelvűséget és kettős identitást, akkor ők miért állítják szembe a kettőt, miért gondolják úgy, hogy amit egy hanti oroszul ír, az már nem tekinthető hanti irodalomnak? Tévedés ne essék: én is az anyanyelven való írást tartom fontosabbnak, de tudomásul kell venni, hogy a kétnyelvű írók és költők mellett egyre több az anyanyelvét vesztett, orosz egynyelvű, de hanti, manysi, nyenyec stb. identitású író, költő. És ez az olvasóikra még inkább igaz.

Identitásuk általában kettős: etnikai és nemzeti egyszerre, ami hosszú folyamat eredményeként alakult ki, és nem minden esetben egyforma intenzitással, hiszen az identitás személyre szabott, miként az anyanyelv. Kezdetben igen erős volt bennük az etnikai identitás, és ennek hangot is adtak műveikben. Ez persze nem tetszett a szovjet hatalomnak: Vlagyimir Volgyint (1938–1971) azért ölték meg, mert nyíltan hangoztatta hantiságát. Danyil Kitajev (1946–1984) azért lett öngyilkos, mert nem tudta feladni sem anyanyelvét, sem hanti identitását. (Sajnálatos, hogy művei a mai napig lefordíthatatlanul porosodnak.) Megjegyzem, hogy a több összetevős etnikai identitás (kultúra, nyelv, hagyományok, vallás, erős etnikus tudat) vállalása ma sem kockázatok nélküli.

Az etnikai identitás létjogosultságának bizonyítékai, az etnikai identitástudat hordozói a szépirodalomba emelt szellemi és tárgyi néprajzi elemek. Sesztalov például sok manysi mesét/mondát/regét is beleszólt regényeibe. Ajpin, Moldanova, Bolsakova nagyon sok hanti, illetve lapp hagyományt, szokást írt le néprajzi hitelességgel a szépirodalmi szövegekbe ágyazottan. Ajpin egyre többet ír a hanti – szájhagyomány útján és/vagy hiteles forrásokra alapozott – történelem dicső hőseiről, eseményeiről (például a Tajsin nemzetségről – Ajpin 2003: 62–63; Maszaj vitézről – Ajpin 2015: 169–176), akikre büszkék lehetnek a hantik, és akiktől túlélési technikákat tudnak elsajátítani, illetve szellemi vagy fizikai veszélyhelyzetben alkalmazni a XXI. században is. Ezek a szellemi és tárgyi néprajzi elemek, történelmi hősök azonban nemcsak a szerzők erős identitástudatának nyelvi leképeződései, hanem a saját olvasóik identitástudatának ébren tartói, megerősítói, legalizálói is. Ugyanakkor az európai olvasók a veretes szépirodalmi szövegeket hiányolják, és alig tudnak mit kezdeni a halászzattal, a vadászattal, a rénpásztorlással kapcsolatos tüzetes leírásokkal; a sámánerővel bíró Maszaj vitéz hőstetteivel stb.

Miként az anyanyelvi egynyelvűek lassan kétnyelvűek lettek, úgy az egyidentitásúak kettős identitásúak. De mi is volt az etnikai identitás mellett a második, vagyis az állampolgárságot, az országhoz való lojalitást, az összetartozás-érzést, a szülőföld szeretetét stb. is magában foglaló nemzeti identitás a volt Szovjetunióban élők számára? Valójában nem etnikumhoz, nem nyelvhez, hanem a kommunista eszméhez kötött kreált identitás, ami a homo szovjetikuszt jellemzi. Érdekeségként megemlíteném, hogy a „homo szovjetikuszság” identitás-lenyomata a névadásban is tetten érhető még az irodalmi művek szereplőinél is: Ajpin egyik kulcsszereplőjét Sztálinának hívják (Ajpin 2015), vagy Matthews családregejében az író anyai nagyapja az eszme iránti hűségből a Lenina nevet adta a lányának (Matthews 2009). Miként bekövetkezett/bekövetkezik/bekövetkezhethet az anyanyelvvesztés, akként bekövetkezett/bekövetkezik/bekövetkezhethet az etnikai iden-

titásvesztés is. A nemzeti identitás viszont továbbra is megfoghatatlan: talán még mindig szovjet, talán orosz, talán az oroszra épülő más minőséggel leírható valami. Az anyanyelv- és/vagy identitásvesztés a személyiség teljes széteséséhez vezetett/vezethet.

Napjainkban e komplex problémakör – a kisebbségi lét és az ebből fakadó problémák; a konfliktusos és/vagy elvesztett és/vagy újra felfedezett identitás; a nyelv- és/vagy kultúra- és/vagy hagyományvesztés – kanonizálja az uráli irodalmat. Tetszik, nem tetszik, a kortárs prózában a népköltészeti, néprajzi, mitológiai elemeken kívül megjelentek/megjelennek a mikrokulturális (vagyis a hagyományos életmódot folytató szálláshelyről városba került) és etnokulturális (vagyis hantiként, manysiként, nyenyecként orosz környezetbe került), valamint a szociális marginálok⁷, marginális csoportok (Rogyionova 2010). Az erősödő társadalmi (vagyon, munkaerő-piaci, jövedelmi) polarizáció következtében bárki (egyéni vagy társadalmi csoport), bármikor (valamilyen egyéni, természeti vagy társadalmi kataklizma után) és bármilyen okból kerülhet társadalom alatti helyzetbe az életben, így az irodalomban is. A perifériára szorított/szorult hősök/antihősök vagy a két világ között lebegnek, majd visszatérnek a gyökerekhez, mint például Aniko a Nogo nemzetségből (Hepkari 1996: 307–404), vagy gyökértelenül élék önsorsrontó életüket. Az írók részletesen bemutatják a margóra kerülés társadalmi/politikai vagy egyéni okait, körülményeit. Bőven találunk példákat a *társadalmi mobilitás* különböző neveire, így az intergenerációs (nemzedékek közötti) mobilitásra, amikor a hős helyzete a szüleihez képest változik meg pozitív vagy negatív irányba. Például Giris a szülei tanácsára hagyta ott szülőfaluját, és költözött az iparvárosba (Csetkarjov); az ősi mesterségeket (halászat, vadászat, rőpásztorlás) űző szülők gyermekei a tanulás/tudás által váltanak lak- és munkahelyet például Sesztalovnál, Ajpinnál, Moldanovánál; intragenerációs (nemzedéken belüli) mobilitásra, amikor a hős saját életpályája során lép át egy másik társadalmi helyzetbe: városba, ipartelepre költözik, a munkásosztály része lesz munkásként vagy vezetőként (pl. Mikul Ajpinnál, Vaszilij Kirikovics Petuhovnál, a zabigyerekként nevelkedő Andrej Csetkarjovnál); házassági mobilitásra, amikor a hős házasságkötéssel lép egy másik társadalmi helyzetbe (pl. Ajpinnál Vanya Mihajlov annak köszönheti katonai karrierjét, hogy feleségül vette B. marsall unokáját). De szép számmal találunk példát a *társadalmi polarizáció* változataira is: a vagyon polarizálódásra – vannak vagyonosok és szegények, illetve mély szegénységben élők (pl. Ar-Szergi hősei, vagy Ajpin azon figurái, akik a Szovjetunió széthullása után törvény-

⁷ A 'marginális ember' minőségjelzős szó szerkezetből jelentéstapadással majd szórövidüléssel keletkezett 'marginál' főnév a magyar szakirodalomban ez idáig nem használatos, de bevezethető. A 'marginális ember' kifejezést János István használta Bessenyei Györgyről írva: „Marginális ember volt, mert csak a marginális emberek tudtak és tudnak mind a mai napig rálátni az árnyék és a fény határmezsgyéjére.” (Szabolcs–Szatmár–Bereg Megyei Szemle 1997. 1. szám 1–3.) Ugyanezt a terminust használta egy vele készült interjúban az Amari Kris (Az eskü törvénye, 2004) című, cigányokról szóló film rendezője Bódis Kriszta is. Mészáros György pedig Lúdas Matyit nevezte 'marginális helyzetű mesei hős'-nek (Irodalomtörténeti Közlemények. 2007. CXI. évf. 1–3. sz.) Szakonyi György egyik versének címe: A marginális. Ugyanezzel a címmel láthatta a közönség a szerző táncszínházi produkcióját 2010 nyarán.

telenül tettek szert nagy vagyonra, vagy lettek éppen földönfutóvá), a munkaerőpiaci és jövedelmi polarizálódásra – van, akinek van munkahelye, van aki munkanélküli; van, aki munkabérből él, van, aki segélyekből, járadékokból, alkalmi és/vagy feketemunkákból (Ajpin, Moldanova, Ar-Szergi, hősei); a kisebbségi státusra – valójában ide tartozik az összes etnikai szereplő, aki orosz vagy más etnikumú környezetben él; a deprivációra – a hős nélkülöz valamit, ami az adott társadalomban a többségnek megadatik. Például a szülői szeretetet: Csetkarjov főhőse, Giris nem árvaként nőtt fel, de korán elvesztette szüleit. Ar-Szergi Lepkelelkek c. regényében Arud szülei autóbalesetben haltak meg, ezért nagypapja nevelte fel; de ilyenek az internátusba kényszerített gyerekek Nyerkaginál, Ajpinnál, Moldanovánál stb; vagy az önálló lakást nélkülözik: helyette kollégium, malosze-mejka, albérlet, tömbházak padlása, pincéje jutott nekik (pl. Csetkarjov, Ajpin, Ar-Szergi, Ajpin, Moldanova hősei).

A margóra kerülésnek és a margón levésnek más következményei/velejárói is vannak: miként az alkoholizmus (szinte nincs is olyan mű, amelyben ne jelenne meg); a prostitúció (pl. az őslakos lányok gyakran lesznek a Szibériát meghódító ipari munkások prédái Moldanovánál, Ajpinnál), az AIDS (Ajpinnál), a bűnözés (pl. a pity bűnöző Seftes Tolja Csetkarjovnál, vagy a piramiséjátékosok, a minden hájjal megkent privatizátorok Ajpinnál); az agresszió, a fizikai és lelki erőszak, a gyilkosság és öngyilkosság vagy annak gondolata (pl. a szüleiktől elszakított, internátusba kényszerített gyermekek Ajpinnál; Kátya Ar-Szerginél a Lepkelelkekben, aki kitűnő érettségivel került faluból városba, azért akarta felakasztani magát, mert nem vették fel a főiskolára; Lana Ajpinnál azért mérgezte meg magát, mert megerőszkolta őt egy Kot vagy Szkot nevű, Sztálint, Mao Ze-tungot és Hitlert imádó bűnöző; a mindenét alkoholra költő Anna Ignatyjevánál azért öli meg az anyósát, mert pénzre van szüksége, hogy elutazhasson az internátusba a szülői értekezletre); a kábítószer-fogyasztás (a politikai elit arany ifjai Ajpinnál); a gyermekdeviancia (pl. a rendszerváltás után perifériára szorult szülők gyermekeinek marginalizálódása például a komi Jelena Gabovánál) és így tovább. Vagyis az aranyból szőtt esztétikus szépirodalmi szövegek durva zsákvászonból szőtt szövegekké változnak a különféle társadalmi rétegekből a könyv lapjaira beáradó hősök/antihősök által. A szereplők már nem díszes népviseletbe öltözött egzotikumok, hanem halmozottan hátrányos helyzetű hűsvér emberek. Szokatlanok a finnyás európai olvasóknak.

Írásbeliségük néhány évtizedes: az ide tartozó népek többsége az 1930-as években kapott írásbeliséget, anyanyelvi szóbeliségük viszont több évezredes. Ne csodálkozzunk rajta, hogy a szűk száz év alatt, anyanyelvi mesterelődők nélkül még mindig csak kialakulóban van a minőségi irodalom. Érdemes odafigyelni a szóbeliség és az írásbeliség arányaira és funkcióira múltban és jelenben. Éltető anyanyelvi közösség helyett az egyébként tipikusan szóbeli műfajok (mesék, mondák, legendák, mítoszok, hősének, medvéének, sorsének, stb.) napjainkban szinte csak írott állapotukban örökítődnek tovább. Ezt látva és tudva a kétnyelvű írók egyre nagyobb késztetést éreznek arra, hogy műveikbe beemeljenek népköltészeti tartalmakat (szövegegészeket, szövegrészleteket, tipikus nyelvi fordulatokat),

vagy a népköltészetre jellemző formákat veszik át, és töltik meg saját tartalmakkal. Különösen Sesztalov, Ajpin, Vella, Vagatova, Gyinyiszlamova műveiben találunk sok ilyet. A rájuk jellemző különleges technikákkal úgy emelik be ezeket a népköltészeti mikroszövegeket a saját maguk alkotta szöveg egészébe, hogy azok a mű integráns részévé lesznek, miközben újabb és újabb jelentéspulzusokkal gazdagítják annak egész jelentésstruktúráját. Ez esetben tehát szépirodalmi szövegek kerültek egyik helyről a másikra: a népköltészetből a műköltészetbe.

Az utóbbi időben azonban egyre intenzívebben áramolnak a szépirodalmi szövegekbe az egyéb, nem szépirodalmi szövegtípusok: az újsághírektől kezdve a turistáknak készült országismertető prospektusszerűségeken át a legkülönbélebb napi politikai, gazdasági, pénzügyi töltetű szakszövegekig, természetesen a rájuk jellemző stílusjegyekkel és nyelvrétegbeli jelentésekkel. Ezek elidegenednek a szépirodalmi szövegtesttől, nem integrálódnak, nem szervesülnek olyan módon és mértékben, mint a népköltészeti szövegek a műköltészeti alkotásokban. Sokszor megzavarják, megnehezítik a szövegbefogadást, megakasztják a katarzisélmény folyamatát, elidegenítik az olvasót a műtől és annak írójától. Azt hiszik, hogy rossz, amit olvasnak, holott csak más... Ideje elfogadni, tolerálni, hogy vannak olyan időszakok, helyzetek, amikor az irodalmon kívüli tényezők objektívalódnak az irodalmi művekben, és jelenlétükkel felülírják/felülíratják az esztétikai értékek mindenhatóságát.

Elmondható tehát, hogy a társadalmi kataklizmák (a fehér cár bukása, a vörös cár megjelenése, a nagy októberi szocialista forradalom, a kommunizmus, a személyi kultusz, Sztálin és Lenin ámokfutása, a világháborúk, Gorbacsov peresztrójkája stb.) hőseinek/antihőseinek bekerülésével a szépirodalom hagyományos keretei megszűntek/megszűnnek: az élet felülírta a hagyományos műnemeket és műfajokat, tágította és/vagy szűkítette és/vagy összemosta azok határait. Az írók folytonos kód- és stílusváltásra, továbbá a különféle szövegtípusok együttes használatára és/vagy váltogatására és/vagy keverésére és/vagy be- és átemelésére kényszerülnek. Az olvasók azt érzékelik, hogy amit olvasnak, az nem hagyományos szépirodalom, amiben már nem az esztétikai érték az uralkodó értékfajta. A kutatók pedig előbb-utóbb rájönnek, hogy a kultúrák-népek-nyelvek keveredésében, egymásmellettiségében és egymásra hatásában egy tágabb értelemben vett szinkretizmus okán nem elsősorban a nyelvrokonság mentén kell vizsgáldniuk; hogy merőben más dimenziók nyíltak/nyílnak számukra; hogy új terek, új idők, új értékek mentén kell közlekedniük; hogy a kulturális antropológián, a néprajzon, a szociográfián kívül nyitniuk kell a szocioszemantika, az érték-, életmód- és tárgyszociológia stb. irányába. De hasznukra válhat, ha nyitottabbak más, nem(csak) nyelvi kódokkal működő, de ugyanazon témákat feldolgozó, ugyanazon problémákra reflektáló, alternatív megoldásokat kereső művészeti ágak (film, zene, tánc, díszítőművészet stb.) iránt is.

Elodázhatatlan a kis lélekszámú, önálló államiság és anyaország nélküli, nyelvjárásokban élő anyanyelvű őslakos népek irodalmi státusának és kutatásának újragondolása és/vagy átértékelése önmagunk és a világ számára.

Elengedhetetlen az ezen irodalmakhoz fűződő viszonyunk önkritikus végiggondolása. Irodalmuk lesajnálása, elutasítása helyett türelmes, segítő odafordulásunkra van szükségük.

Irodalmuk megítélésében, különösen a kortárs szerzők, a kortárs művek és a kortárs olvasók megértésében/megértetésében és elfogadásában/elfogadtatásában fontos az egyes irodalmak mibenlétének, állapotának átfogó ismerete. Ehhez megfelelő szakemberek kellenének. Mivel hatalmas az ide tartozó irodalmak köre, és óriási a kutatni való anyag, elvárhatatlan, hogy egy személy megbirkózzák vele. Ezért tartanám fontosnak, egy ésszerű munkamegosztás kialakítását hazai kutatóműhelyek között. A tárgyi és személyi feltételek ismeretében, a hagyományokat is tiszteletben tartva meg kellene állapodni abban, hogy melyik tanszék mely nép/nép-csoport irodalmát kutatná, illetve mentorálná. (Ez természetesen nem zárja ki, hogy az egyes tanszékek/oktatók nem foglalkozhatnának a többi irodalommal.) A hazai tanszéki kutató(csoport) külföldi partnere/segítője lehetne az adott népet képviselő elismert író/költő és/vagy kutató. A hazai és a külföldi szakemberek közös munkájával erősödhetne az adott irodalom pozíciója, ami minőségjavulást eredményezne mind az adott irodalom művelői, mind a kutatói körében. A minőségi irodalmat pedig szeretik az olvasók, függetlenül attól, hogy milyen nyelven írták, és hogy az adott nyelv melyik nyelvcsaládnak a tagja.

Nagy Katalin

Felhasznált irodalom

- Bertha Zoltán (1994): Gond és mű. Tanulmányok az erdélyi magyar irodalom köréből. Széphalom Könyvműhely.
- Domokos Johanna: Az uráli irodalmakkal egy multikulturális világ-/irodalom felé. In: Finnugor Világ. XIX/4: 12–18
- Domokos Péter (1985): A kisebb uráli népek irodalmának kialakulása. Akadémiai Kiadó.
- Domokos Péter (1985–1986): Tennivalók és lehetőségek az uráli irodalmak kutatásában. Néprajz és Nyelvtudomány. 87–96
- Medveének (1975) A keleti finnugor népek irodalmának kistükre. Szerk.: Domokos Péter. Európa Kiadó.
- Nagy Katalin (2000): Hanti és manysi költők, írók Magyarországon. Finnugor Világ. V. évf. 3. sz.: 8–18.
- Nagy Katalin (2012): Elrepült a Fehér Daru, de ránk hagyta énekét... Finnugor Világ. XVII. évf. 1. sz. 3–13.
- Pusztay János (2006): Nyelvében hal a nemzet. Teleki László Alapítvány.
- Rogyionova Elena (2010): Város és falu között: a marginális hős a mai magyar és udmurt prózában. Doktori disszertáció. Budapest.

- Sipos Mária (2013): Északi hanti nyelvjárási kontinuum vagy nyelvjáráscsoportok. *Folia Uralica Debreceniensia* 20.
- Огрызко, Вячеслав (2002): Хантыйская литература. Москва. 3–29
- Шесталов, Юван (1982): Сибирское ускорение. Ленинград

A hivatkozott szépirodalmi művek jegyzéke

- Ajpin, Jeremej (1998): A hamvadó tűznél. Larus Holding. Budapest.
- Ajpin, Jeremej (2003): Szűzanya a véres havon. Magyar Napló Kiadó.
- Ajpin, Jeremej (2006): Repülés a mélybe. In: Repülés a mélybe. Hanti, komi, lapp, mari, udmurt és vepsze novellák. Magyar Versmondásért Alapítvány. 67–89
- Ajpin, Jeremej (2008): A hantik, avagy a Hajnalcsillag. Magyar Versmondásért Alapítvány. Budapest.
- Ajpin, Jeremej (2015): Az Első Földet kerestükben. Budapest. Megjelenés előtt.
- Ar-Szergi, Vjacseszlav: Lepkelelkek. Minoritates Mundi – Literatura. Szombathely.
- Bergyinszkij, Valerij: A darázs. In: Repülés a mélybe. Hanti, komi, lapp, mari, udmurt és vepsze novellák. Magyar Versmondásért Alapítvány. 35–40
- Bolsakova, Nagyzerzsda: Mesék a lovozerói gyermekkoromból. In: Repülés a mélybe. Hanti, komi, lapp, mari, udmurt és vepsze novellák. Magyar Versmondásért Alapítvány. 9–13
- Csetkarjov, Oleg: Hurok In: Repülés a mélybe. Hanti, komi, lapp, mari, udmurt és vepsze novellák. Magyar Versmondásért Alapítvány. 41–66
- Matthews, Owen (2009): Sztálin gyermekei. Alexandra Kiadó.
- Moldanova, Tatjana (2000): A civilizáció érintései. Balu-Typo Med. Bt. Budapest.
- Petuhov, Anatolij: A kéklő messzeségben. In: Repülés a mélybe. Hanti, komi, lapp, mari, udmurt és vepsze novellák. Magyar Versmondásért Alapítvány. 21–34
- Vagatova, Maria (1998): A Kis Tundrai Ember. Larus Holding. Budapest.
- Габова, Елена(2009): «Никто не видел Рыжего». Сыктывкар
- Игнатьева, Римма (2004): «Родительский день–Среда» (In: Антология прозы и поэзии финно-угорских народов. Международный конгресс финно-угорских писателей. Ханты-Мансийск.
- Неркаги, Анна (1996): «Анико из рода Ного» (In: «Молчащий». Тюмень.)

A XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus

1960 óta ötvenként kerül megrendezésre ez a kongresszus, a finnugor tudományokkal (nyelvészet, néprajz, irodalom, régészet, antropológia) foglalkozó kutatók legfontosabb nemzetközi fóruma.⁸ A rendezés nehéz, bár megtisztelő feladatát eddig felváltva magyarok, finnek, észtek vállalták, illetve egyszer-egyszer a komik és a marik. Mint ismeretes az előző kongresszus Magyarországon volt: Piliscsabán, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem azóta megszüntetett Finnugor Tanszéke szervezte.

2015-ben Finnország került sorra, Helsinki, Turku és Jyväskylä után az Oului Egyetem finn nyelvi tanszéke vállalta a feladatot, Harri Mantila professzor vezetésével.

Oulu közel 200 ezer lakosú város a Botteni-öböl partján, kb. 600 kilométerre Helsinkitől északra. Az egyetemnek 16 ezer hallgatója van. A városközponttól 7 kilométerre található egyetemi campus, amely augusztus 17. és 21. között otthont adott a kongresszusnak, valóságos kis város, a Finnországban megszokott erdei környezetben. A korábbi gyakorlattól eltérően a résztvevők nem lakhattak a campus diákszállóiban. Emiatt mindennap buszoznunk kellett, s ez tovább növelte a kongresszussal kapcsolatos költségeket. És hát az oului szállodák színvonalasak, de nem éppen olcsók.

Talán a viszonylag magas költségek is okozhatták, hogy a részvétel jóval alatta maradt a piliscsabainak. A kongresszusra 21 országból 380-an jelentkeztek, közülük legalább húszan nem érkeztek meg. A résztvevők listáján 56 magyart számoltam össze, de ebben a számban a szomszéd országokban élő honfitársaink is benne vannak. A kongresszus programjában hét plenáris előadás, 111 szekcióelőadás és 165 szimpóziumi előadás szerepelt.

Mielőtt ezek rövid bemutatására rátérnék, emlékezzünk meg a kísérő programokról. Lennart Meri 1968 és 1988 között hét dokumentumfilmet forgatott az oroszországi finnugor népek életéről, kultúrájáról. Ezeket a filmeket folyamatosan vetítették egy kisebb teremben kedden, szerdán és csütörtökön 10-től 16 óráig. A filmekhez kapcsolódó fotókiállítás a hétfői megnyitó után a nagy előadóterem előterében volt megtekinthető. Az eddigi gyakorlatnak megfelelően könyvkiállítást is rendeztek az elmúlt öt év terméséből. Ez most eléggé szerényre sikerült, talán amiatt is, hogy (feltehetőleg anyagi okokból) nagyon kevesen képviselték az oroszországi finnugor népeket. Udmurtiából pl. csak öten érkeztek, míg Piliscsabán több tucat udmurt kollégát üdvözölhettünk.

Még két kulturális programról kell beszámolni. Kedden este Mari Kalkun észt énekesnő és a Runorun együttes koncertjét hallgathattuk meg. Nagy sikert arattak népi ihletésű modern zenéjükkel és dinamikus előadásukkal. Csütörtök este az Oulutól kb. ötven kilométerre fekvő Ylikiminki községbe látogattunk. Ez a festői

⁸ A Nemzetközi Finnugor Kongresszus nem tévesztendő össze a Finnugor Népek Világkongresszusával. Ez utóbbi négy évente kerül megrendezésére és a rokon népek társadalmi, politikai és kulturális helyzetével foglalkozik.

szépségű zúgókkal teli Kiiminki folyó partján fekszik. Itt megkóstolhattuk a *rössypottu* elnevezésű helyi specialitást. Ez leginkább paprika nélküli krumplicevesre (pottu = krumplice) emlékeztet, amiben azonban kolbász helyett rozslisztból és vérből összegyúrt gombócok vannak. Vékony árpakenyeret kaptunk hozzá. Vacsora után az Orivesi All Stars nevű zenekar húzta a talpalálót, ami sokakat táncra ingerelt.

Az ICFUC ülése

A Finnugor Kongresszusok Nemzetközi Bizottsága⁹ szerda este ülésezett. A Bizottság a Finnugor Kongresszusok legfőbb határozathozó szerve, amelynek két igazán fontos feladata van: gondoskodni a Bizottság tagjainak pótlásáról¹⁰, és dönteni a következő kongresszus helyszínéről. A bizottság mindkét feladatát lelkiismeretesen teljesítette. Új tagoknak egyhangúlag megválasztotta Felföldi Lászlót, Nagy Zoltánt, Sipos Máriát és Sirató Ildikót Magyarországról, Ante Aikiót és Janne Saarikivit Finnországból, Natalja Kondratyeva udmurt nyelvészt Oroszországból, továbbá Gerson Klumppot és Rogier Bloklandot, mint Észtországi, illetve a nem finnugor származású kutatók képviselőjét.

A kialakult gyakorlatnak megfelelően a 2020. évi kongresszus megrendezésének joga Észtországot illette volna. Azonban ugyanebben az évben az észak rendezik a Finnugor Népek Világkongresszusát is. Ezért - előzetes megbeszélések után - lemondtak jogukról a bécsi egyetem Finnugor Tanszéke javára. Ennek vezetője, Johanna Laakso professzor szívesen vállalta a következő kongresszus megrendezését, hogy szavait idézzem „szerény keretek között”. A javaslatot a Bizottság elfogadta, így a következő kongresszusra Bécsben kerül sor. A záróülésen ezt hivatalosan is bejelentették.

A kongresszusi kiadványokról

A résztvevők a regisztrációkor megkapták a kongresszus programfüzetét és az absztraktokat (a bejelentett előadások angol nyelvű rövid összefoglalásait) tartalmazó vaskos kötetet. A programfüzet minden elismerést megérdemel. Minden szükséges információt tartalmaz és nagyon praktikus az a megoldás, ahogy az egy időben tartott előadásokat egy táblázatban egymás mellett helyezték el. Így sokkal könnyebb volt tájékozódni a kínálatról, de sok esetben nem volt könnyű eldönteni, hogy az esetenként 10-12 lehetőség közül az ember melyiket válassza.

Az absztraktokat tartalmazó kötet három részre oszlik: 1. Plenáris előadások (7-17.), 2. Szekcióelőadások (19-196.), 3. Szimpóziumok (199-483). Ezzel a kötettel kapcsolatban egy kritikai észrevételem van: nagyon hiányzik belőle a szerzők nevének mutatója, persze lapszámmal ellátva. Így hosszú percekig kell lapozni a

⁹ Angol nyelvű elnevezésének kezdőbetűiből alakult az ICFUC rövidítés.

¹⁰ A Bizottság Szabályzata úgy rendelkezik, hogy a 70. életévüket betöltött tagok elvesztik szavazati jogukat, és tiszteletbeli tagok maradnak.

kötetet, míg a keresett szerzőt megtaláljuk benne. Az absztraktok egyébként a kongresszus honlapján is olvashatók.

A plenáris előadásokról

A kongresszus hétfő délben kezdődött az ünnepélyes megnyitóval. Ezen Harri Mantila a szervezőbizottság elnöke és az Oului Egyetem rektora üdvözölte a résztvevőket, majd egy lapp rep énekes műsorát hallgattuk meg.

Ezután került sor az első plenáris előadásra. Ezt Lyle Campbell a hawai egyetem professzora tartotta *A nyelvi veszélyeztetettség és a veszélyeztetett uráli nyelvek*¹¹ címmel. Mint az előadásból megtudtuk, létezik és az interneten mindenki számára elérhető a veszélyeztetett nyelvek listája (www.endangeredlanguages.com), amelyben 37 uráli nyelv szerepel, közülük 15 komolyan veszélyeztetett. A nyelvcsaládunkat ismerők bizonyára csodálkoznak: honnan lett egyszerre ilyen sok uráli nyelv. Az adatbázis meglátogatása beigazolta azt a gyanúmat, hogy a lista készítői egyes nyelvjárásokat is, pl. az akkai lappot, vagy a keleti hantit önálló nyelvnek tekintenek. Ez okozza a meglepő számadatot. Az előadó néhány fontos szempontra hívta fel a figyelmet: a nyelvi dokumentáció erősítésére (vagyis nyelvi anyagok, szövegek, szótárak, nyelvtanok gyűjtésére modern technikai eszközökkel), a nyelvi revitalizáció (= újraélesztés) erősítésére, ahol ez egyáltalán lehetséges; és a régebbi gyűjtések elektronikus formában való hozzáférhetővé tételére. A felsorolt szempontok fontossága vitathatatlan, de egy veszélyeztetett nyelv fennmaradása elsősorban mégis csak maguktól a beszélőktől függ. Szerencsére a finnugor népek körében is vannak biztató példák. Sikeresen folyik pl. az inari lapp revitalizációja, amiről lapunkban én is többször írtam

A második plenáris előadást Cornelius Hasselblatt a Groningeni Egyetem (Hollandia) professzora tartotta *„A finnugor üzenet. Tudományágunk hozzájárulása az irodalmi és kulturális értékekhez”* címmel. Az előadó azt vizsgálta, hogy mi az egyedülálló a finnugor népek kultúrájában, mi teszi őket „finnugorrá”.

Az első napi két előadás után kedd, szerda és csütörtök reggel is volt egy-egy plenáris előadás. A keddi Jevgeni Tsyanov komi kolléga, a sziktivkari Nyelv-, irodalom- és történettudományi Intézet kutatója tartotta, *A permi népek és nyelvek kialakulásának módosított modellje* címmel. Egyetérthetünk az előadóval abban, hogy a permi népek szétválása és a mai nyelvek és nyelvjárások kialakulása sokkal bonyolultabb és hosszabb folyamat volt, mint azt korábban elképzelték. Egy nyelv fejlődése egyébként is egy megszakítatlan folyamat, amelyben nincsenek határok és szünetek. A korszakhatárokat a kutatók állítják fel, hogy könnyebben érthető képet tudjanak adni a lezajlott folyamatokról. Tsyanov a szétválás kezdetét a Kr. u. VII-VIII. századra teszi, megjegyzi azonban, hogy az lassú, hosszú ideig tartó esemény volt és az egyes permi népcsoportok sokáig és folyamatosan érintkeztek egymással. Tsyanov oroszul adott elő, de bőséges szemelvények voltak olvashatók angolul a kivétítőn.

¹¹ Itt és a továbbiakban az előadások magyarra fordított címét adom meg.

A szerda reggeli plenáris előadást Észtország képviselőjeként Valter Lang a Tartui Egyetem régészprofesszora tartotta Az ősfinn kialakulása – régészeti forгатatókönyv a bronzkortól a korai vaskorig címmel. Míg az elmúlt évtizedekre az volt jellemző, hogy a kutatók az őstörténeti események kronológiáját visszafelé (vagyis régebbre) tolták, Lang mások példáját követve az ellenkező irányba módosítja a kronológiát. Szerinte a balti-finnek ősei több hullámban érkeztek keletről a Baltikumba. Ezek közül a legfontosabb a Kr. e. IX–VII. századi hullám volt. Kíváncsian várom a Lang elméletére való reagálást.

Csütörtök reggel került sor Sipőcz Katalin plenáris előadására. A szerző a Szegedi Egyetem Finnugor Tanszékének vezetője Ditranzitív szerkezetek az obi-ugor nyelvekben címmel adott elő. A mai nyelvészetben ditranzitívnak nevezik azokat az igéket, amelyeknek három kötelező bővítménye van, az alany, a tárgy és a részeshatározó. Legjobb példa erre az *ad* ige: *Az anya kenyeret ad fiának*. Ilyen szerkezetek más nyelvekben is vannak, de megformálásuk nyelvenként más és más. Az obi-ugor nyelvekben kétféleképpen is alkothatók ilyen szerkezetek, elemzésük nyelvtipológiai szempontból is érdekes feladat. Sipőcz Katalin a tőle megszokott precizitással, világosan és érthetően mutatta be elemzéseit.

A zárónap délutánjára két plenáris előadás maradt. Nagy Zoltán a pécsi egyetemről Az identitás labirintusa: a hanti etnikai identitás, ennek alternatívái és helyük az identitásról szóló vitákban címmel tartotta meg előadását. Az előadó éveken át a helyszínen kutatta a Tomszki Területen élő, a kihálás szélére jutott keleti hantik életét. És megállapította, hogy a hantik egyáltalán nem látszanak a Terület közösségi szférájában, a politikai életben sem vesznek róluk tudomást és nincsenek jelen a kollektív emlékezetben sem. Ilyen körülmények között nehéz nekik elismerni hanti identitásukat. Az előadó arról is szólt, hogyan állt elő ez a helyzet és mik lehetnek az okai. A kirajzolódó kép mindenesetre nem sok derűlátásra ad okot.

Az utolsó plenáris előadást Kaisa Rautio Helander a kautokeinói lapp főiskola tanára tartotta Számi (= lapp) helynevek: A helynevek szerepe a nyelvpolitikában címmel. Az előadás arról szólt, hogy azokban az országokban, amelyekben lappok élnek milyen törvények szólnak a lapp nyelv használatáról, és hogy az útjelző táblákon hogyan érvényesülnek ezek a törvények. Vagyis feltűntetik-e a táblákon a települések stb. lapp nevét is az államnyelvi felirat mellett? Ezt számos fotóval illusztrálta. Olyan képeket is láthattunk, amelyeken valaki már átfestette a lapp nyelvű feliratot. Vitathatatlan, hogy a nyelv presztízsének megőrzésében az útjelző táblák is szerepet játszanak, de ennek az előadásnak nem sok köze volt a tudományhoz, egy középiskolás diák is elkészíthette volna.

Az előadás után Harri Mantila ismertette az ICFUC határozatait, majd bezárta a kongresszust.

Szekcióelőadások

A korábbi kongresszusokon általában négy szekcióban folyt a munka: nyelvészet, néprajz, irodalom és régészet–történelem–antropológia. Ettől a gyakorlattól eltérve

az oului szervezők összesen 35, csak sorszámmal ellátott szekcióba osztották be az előadásokat, egyes esetekben kideríthetetlen kritériumok alapján. Alábbiakban néhány szekcióelőadásról számolok be, olyanokról amelyeket magam is meghallgattam.

Ulla-Maija Forsberg M. A.Castrén 1849-ben megjelent hanti (osztják) nyelvtana alapján mutatta be az obi-ugor szintaxisról abban az időben rendelkezésre álló információkat. Olyan kérdéseket érintett, mint a szórend, a főnevek alapalakjának funkciói, a létige, a birtokos szerkezet, a passzívum stb.

Honti László az MTA Nyelvtudományi Intézetében készült Uráli Etimológiai Szótár (Uralisches Etymologisches Wörterbuch = UEW) második kiadásával kapcsolatos elképzeléseit osztotta meg a hallgatósággal. Ha jól emlékszem Honti professzor volt az egyetlen, aki a finnugrisztika régi nemzetközi nyelvén, vagyis németül adott elő. A kongresszuson használt nyelvek kérdésére még visszatérek.

A lengyel Lukasz Sommer (Varsói Egyetem) nyelvcsaládunk 19. századi elnevezései alapján arról érkezett, hogy mennyire finn központú a finnugrisztika. Havas Ferenc az ELTE professzor emeritusa a vezetésével készülő obi-ugor adatbázist mutatta be. Az észti Tiina Kloster (Tartui Egyetem) az utolsó kamassz-szamojéd asszony, Klavdija Plotnikova nyelvéből kimutatható változásokat tanulmányozta.

Számomra nagyon érdekes és a levonható következtetések miatt tanulságos volt Inker-Anni Linkola előadása a lapp nyelv helyzetéről egy lapp középiskolában. Az iskola a norvégiai Kautokeinóban működik, ahol a lakosság 85%-a beszél lappul, bár mindenki tud norvégul is. A szerző azt is megnézte, hogy milyen nyelvűek az iskola falain látható hirdetések, felhívások és más szövegek. Az eredmény 52% csak norvégul, 21% csak (északi) lappul, 19 % mind a két nyelven. A többségi nyelv dominanciája vitathatatlan, de a lapp nyelv részesedése sem jelentéktelen. Jó lenne, ha egy udmurt iskolában hasonló arányokat látnánk az orosz és az udmurt között. Linkola összefoglalja a lapp nyelv helyzetét erősítő és gyengítő tényezőket. Az előbbieket: – a beszélők pozitív attitűdje, a lapp, mint helyi nyelv, a lapp nyelv szimbolikus értéke, szerepe az irodalomban és az oktatásban, a helyi egyesületek, szervezetek nyelvhasználata. Az utóbbiak: – nincs előírás a lapp nyelv használatára, mindenki tud norvégul, kevés szöveg születik az írott lapp nyelven, kevés a lapp nyelvű oktatási anyag, az országos szervezetek a norvégot használják. Egyesek talán úgy gondolják, hogy túl sokáig időztem Linkola előadásánál. Tettem ezt azért, mert ez a kutatás is azt bizonyítja, hogy nem eleve reménytelen a kisebbségi finnugor nyelvek megmentéséért folytatott küzdelem.

Ehhez a témához kapcsolódik Bogár Edit (Szegedi Egyetem) előadása is. Ő a „Számítógépes eszközök a veszélyeztetett kisebbségi finnugor nyelvek revitalizációjához (Finugrevita)” elnevezésű magyar–finn projektum munkatársa. Az említett eszközöket manysi és udmurt nyelven akarják elkészíteni, felhasználva az északi lapp számára kifejlesztett GiellaTekno weblap módszereit és tapasztalatait. Az előadás tulajdonképpen arról szólt, hogy milyen gyakran és hogyan használják a lappul beszélők ezeket a szolgáltatásokat.

Lapp tárgyú volt a jelenleg Uppsalában működő Tillinger Gábor előadása is. Ő egy 448 szóból álló lista segítségével próbálta meghatározni négy lapp nyelv (régbbi terminológiával nyelvjárás) egymástól való távolságát, és arra a megállapításra jutott, hogy az északi és az inari lapp sokkal közelebb áll egymáshoz, mint eddig gondolták. Ehhez hozzátenném: a nyelvek különbözősége nemcsak a szókészletben, hanem a nyelvtanban is megmutatkozik, de a nyelvtani különbségeket nem lehet matematikailag kifejezni.

És még egy lapp tárgyú előadás: Duray Zsuzsa a három legészakibb, lappok által is lakott finnországi községben vizsgálta a lapp nyelv helyzetét 2003 és 2013 között. Azt tapasztalta, hogy lassan erősödik a lapp nyelv használata a magánéletben és az intézményekben is. Anyanyelvük megőrzését a fiatalok is fontosnak tartják, de általános a kétnyelvűség, mert elősegti az érvényesülést.

A szimpóziumokról

Már nem emlékszem, melyik kongresszuson szerveztek először egyes speciális témakörök megvitatására szimpóziumokat. A módszer minden esetre bevált, Ouluban 19 szimpóziumot rendeztek, amelyeken 165 előadás hangzott el. Ez a forma a kongresszus szervezői számára is előnyös, mert a szimpózium szakmai oldalért annak vezetője felel. Arra nincs lehetőségem, hogy az összes szimpóziumot bemutassam, csak néhányat emelek ki közülük. Ez természetesen nem értékítélet, csak a beszámoló írójának érdeklődését tükrözi. Az 1. szimpózium (A finnségi nyelvek változása soknyelvű környezetben) anyagából kiemelném Fedor Rozhanskiy és Elena Markus előadását a kihálás szélén álló izsór nyelvet reprezentáló és az interneten hozzáférhető anyagról, amely 303 órányi hangfelvételt és 15 órányi videofelvételt tartalmaz.

A 2. szimpózium (Többszínűség és kódváltás¹² a finnugor közösségekben) vezetői, Riho Grünthal és Kovács Magdolna jó és alapos bevezetést adtak műhelyük elméleti és módszertani kérdéseiről. Ez a témakör azért is fontos, mert a finnugor nyelvek többségét kétnyelvű beszélők használják, és a kétnyelvűség hozzájárulhat az eredeti nyelv kihálásához.

Az 5. szimpóziumban (A volgai és a permi irodalmi nyelvek fejlődése) Sirkka Saarinen turkui professzor tartott érdekes előadást a mari, a komi és az udmurt nyelvújításról. Ezt már egyszer megpróbálták az említett népek a 20-as években, de ennek gyorsan véget vetett a sztálini terror. A rendszerváltás után mindhárom köztársaságban helyi érvényű nyelvtörvényeket hoztak, amelyek az orosz mellett az őslakosok nyelvét is államnyelvvé nyilvánították. Ezután indult meg a nyelvújítás, vagyis az oroszból kölcsönzött szavak százainak saját szavakkal való helyettesítése. Az előadó szemléletes példákkal mutatta be a nyelvújítás eredményeit, és beszélt arról is, hogy a neologizmusok elterjesztése, illetve sok esetben megértése nem mindig problémamentes.

¹² Kódváltásnak nevezzük, amikor a beszélő ugyanabban a beszélgetésben felváltva, vagy keverve két vagy több nyelvet használ.

Megemlítem még a Tánczos Orsolya szervezte igen sikeres 6. szimpóziумot (Az uráli nyelvek szintaktikai szerkezete), amely alkalmat adott a generatív nyelvészet művelőinek, hogy módszereiket a finnugor nyelvek leírására alkalmazzák.

A 16. szimpóziумon (A családi értékek újragondolása. A család a mai vidéki életben.) hangzott el Sziráki Zsófia előadása az udmurt népi gyógyászatról, illetve arról, hogy a mai udmurtok mennyire ismerik a gyógynövényeket.

Volt zenei szimpóziум is, és külön műhelyben (értsd: workshop) foglalkoztak a diaszpórában élő mordvinokkal.

A kongresszus nyelveiről

Ezen a kongresszuson is elő lehetett adni bármely uráli nyelven és az ismertebb világnyelveken. Volt is néhány magyar és finn nyelvű előadás, sőt egy lapp nyelvű is. Ettől eltekintve elsöprő volt az angol nyelv fölénye. Ezen lehet sopánkodni, de a folyamatot megállítani nem lehet és nem is érdemes vele kísérletezni. De azért elgondolkodtató, hogyan fogja megérteni a fiatalabb generáció a régebbi, szinte teljes egészében német nyelvű szakirodalmat. Vagy nem is lesz rá szükség? Az orosz nyelvű előadások viszonylag szerény aránya azzal magyarázható, hogy ezúttal kevesebb kutató érkezett Oroszországból.

Összefoglalás

A részleteken túllépve három jellemző vonását emelném ki az oului kongresszusnak.

1) A szociolingvisztikai kutatások (kétnyelvűség, kódváltás, nyelvhasználat, nyelvi kontaktusok, nyelvújítás) túlsúlya. Ez érthető és természetes, hiszen ezek a kutatások hozzájárulhatnak a veszélyeztetett rokon nyelvek fennmaradásához.

2) Az oului kongresszuson legalább egy tucat, vagy még több előadó foglalkozott különböző számítógépes, illetve internetes adattárak és adatbázisok bemutatásával. Ez annak jele, hogy a számítástechnika használata a mi tudományágunkban is a mindennapi praxis része lett.

3) Bizonyára másnak is feltűnt a lapp nyelvvel és kultúrával foglalkozó előadások nagy száma. Ez egyrészt érthető, hiszen Oulu a lapp nyelv(ek) oktatásának és kutatásának legfontosabb központja. Másrészt örömdetes, mert a lappok revitalizációs törekvéseiből és módszereiből sokat tanulhatnak kisebbségben élő nyelvrokonaink.

A kongresszus szervezése, lebonyolítása zökkenőmentes volt, a kedves, barátságos és segítőkész szervezők még a kora őszi napsütésről is gondoskodtak. A köszönet mind ezért a kongresszus elnökét, Harri Mantila professzort és csapatát illeti.

Csúcs Sándor

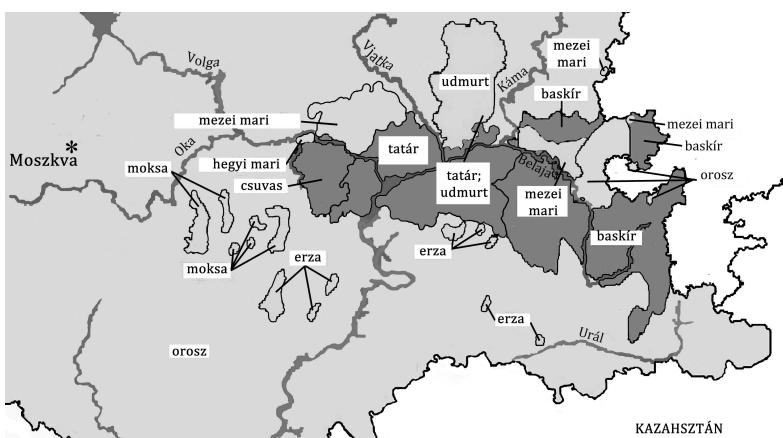

A baskíriai marik helyzete napjainkban

A baskíriai marik széles körben elterjedt nézet szerint a XVI. században az erőszakos hittérítés elől, az akkori Mariföldről menekültek a mai Baskíria területére. Van azonban másik nézet is, amelyet a baskír kutatók többsége támogat, közülük tartozik pl. Jamurzin, Alekszandr Alekszejevics is. Ezen kutatók szerint a marik végig ezen a területen éltek a baskírokkal együtt, és ők is, ahogy baskírok, az „őslakosok közé tartoznak” (Jamurzin 2013: 1-20). Napjaink régészeti kutatásai sem zárják ki annak lehetőségét, hogy a marik a mai Baskír Köztársaság területének egyes részein folyamatosan jelen lehettek, vagy legalábbis már a nyugatabbról való (vissza)menekülés előtt is éltek itt. Klima László kutatásai régészeti, Pomozi Péter kutatásai nyelvészeti szempontból számolnak azzal a lehetőséggel, hogy a mai Baskíria területeinek egyes részein ősmagyar-ősmari érintkezés is lehetett.

A baskíriai marik lélekszáma és főbb lakóterületei

A wikipédián talált 2010. évi népszámlálási adatok szerint Baskírián belül 105 ezer mari élt, amely a többi nemzetiséghez képest a lakosság 2,55%-át képezi. Ez a lélekszám a marik összlétszámához képest igen jelentős, a köztársaságon belüli számarányt tekintve azonban viszonylag csekély. Ezt némileg ellensúlyozza az a nyelvföldrajzi tény, hogy a marik itt nagyobb részt tömbszerűen élnek a Belaja folyó jobb partjától északra. (A mellékelt térképen a sötét szín a török, a világos a finnugor nyelvű népeket jelzi, a dominánsan orosz nyelvű területek a térképen fehérek.)

A Volga–Káma vidék finnugor és török nyelvű népeinek főbb lakóterületei a baskíriai marik feltüntetésével (Forrás: Pomozi–Karácsony 2013)

Az orosz lakosság számaránya 35,19%, a baskír lakosságé 28,79%, a tatár lakosságé 24,78%, a csuvas lakosságé 2,64%, az ukrán lakosságé 0,98%, az udmurt és a mordvin lakosságé egyaránt 0,53%-0,53%. A *Национальный состав Башкортостана* című cikkben, amely az interneten elérhető, érdekes adatokat lehet találni a többi finnugor nép lélekszámáról is, amelyek Baskírián belül élnek, pl. észtek 447-en, komik 230-an, finnek 89-en, komi-permjákok 84-en, karélok 81-en, magyarok pedig 62-en vannak. (A többi felsorolthoz hasonlóan ezek a magyarok, komik is új jövevények, tehát nem a valamikori feltehető őslakosok leszármazottai.)

A baskíriai marik nagy tömbben élnek a Miskinói (a többi nemzetiséghez képest a lakosság 69,3%) és a Kaltaszi (47,0%) járásban. Ezen a két járáson kívül élnek még marik a Birszki, Djurtjuli, Krasznikamszki, Baltacsevói, Burajevói, Karaigyei, Nurimanovi és Sarani járásban.

A miskani (miskinói) járás marijairól

A következőkben egy kis áttekintés következik arról, hogy annak a tágabb környéknek a marijai, akik közé én is tartozom, mióta laknak a Miskinói járásban (Miskan rajon), vagy a régi összeírások névhasználatára szerint a Birszki ujezdben, kik voltak az első lakosok. Csernyh *Ожыныс ылышын йыжынже* c. könyve szerint (Csernyh 1990:97-98) a XVIII. században a Szokaza nevű folyónál kezd kialakulni hét falu. Nagy Szokaza faluban (kugu Szokaza), egy 1723. évi adat szerint van 37 ház, és 120 férfi lakik a faluban. A férfinevek is fel vannak sorolva: *Bikmasz, Duvan, Ekecs* stb., a falu mostani neve *Koklalongo*. Másik Szokaza (Ves Szokaza): 12 ház, 62 ember, mostani neve a helyi hagyomány szerint Törgömdür. Felső Szokaza (küsyl Szokaza) faluban 1748. évben 12 ház, 49 ember volt. Mostani neve Szokaza. Új Szokaza (U Szokaza) faluban pedig 4 ház, 11 lakos volt, ez a falu ma már nem létezik. Ezek a falvak később egyesültek, összenőttek, de még most is külön nevüket használják, kivéve Új Szokazát, ahonnet a lakosok a mai Pündzserbe költöztek. Az én szülőfalumról, Izmarról az 1748. évből van adat, eszerint 18 ház állt itt, és 67 férfit számláltak. Az első ideköltözött neve Izmar volt. És fiáról, Sakmaj Izmarról is említés van több más emberrel együtt. A folyó mentén következő falu Tynbaj, 1722-ből származó feljegyzés szerint ott 19 házban 80 férfi élt. A hétből az utolsó Jenej falu, amelyről a mai emberek többsége már semmit sem tud, mert egy forró nyári napon leégett. Az egyik ismerősöm, Oleg Janszubin meséli ezt, aki régóta foglalkozik ezeknek a falvaknak történetével. Ebben az elpusztult faluban 6 ház volt, 26 ember élt. Elvileg valamelyik Szokaza parti faluból költöztek ide az emberek.

Nagyon érdekes lehet a magyarok számára, hogy mi, baskíriai marik most elég közel lakunk ahhoz a területhez, ahol a VII–IX. században éltek magyarok. Magna Hungariában, amely a korabeli nagy volgai Bolgárország területével nagyjából azonos lehetett. Később, 1235-ben Julianus barát szintén találkozott ott magyarokkal. A keleten maradt egykori magyarság emlékét őrzi a Csisztopol városában

talált arab nyelvű sírkőfelirat is, ezzel az írással: „*Madzar kádi fia, Iszmagil Sírhelye ez.*” (Fodor 2009: 38–47).

A baskíriai marik nyelvi helyzete, a mari nyelv használati köre

a) Az iskolában negyedik osztályig mari nyelven megy az oktatás, az orosz nyelvet idegen nyelvként tanítják, amely legtöbb esetben az is a kisgyerekek számára, az oroszon kívül mostanában már tanulnak angol nyelvet is. Az ötödik osztálytól pedig minden óra orosz nyelven folyik, és hetente csak egy mari óra marad. Az első félévben hetente egy mari irodalmat tartanak, a második félévben pedig hetente egy mari nyelvi órát. És így váltogatják egymást mari irodalom és mari nyelv félévenként. A többi órán orosz a tanítási nyelv. Ehhez járul még egy idegen nyelv oktatása, amely lehet német, francia vagy angol. Ezen kívül Baskíriában kötelező a baskír nyelv oktatása. Ebből nyilvánvalóan az következik, hogy a mari óra – idegen nyelvű óra státuszban van a mariknál. Természetesen tanítják az orosz történelmet, világtörténelmet, hozzájön még a baskír történelem is, de a mari történelemről sajnos egyáltalán nem esik szó. Hozzátenném, hogy én is csak Magyarországon ismertem meg a saját népem történetét. Az orosz kultúrán kívül tanítanak baskír kultúrát is, amelyben benne van ezeknek a népeknek a néprajza is. A mari kultúráról, a néprajzról, a történelemről csak a mari irodalom vagy a mari nyelv óráján hallhatnak tanártól függően, mert az nem tartozik a tananyaghoz. Az órákon kívül tartanak estéket a mari nyelv, a kultúra megismerésének és ápolásának céljából. Az iskolában bár orosz az oktatás nyelve, de ha a gyerekek nem értik az anyagot, a tanárok szívesen magyaráznak mariul még matematika órán is.

b) A falusi óvoda mari nyelvű, ahol tanítják az orosz nyelvet. De a városi óvodában megkövetelik az orosz nyelv tudását. És akkor a szülők kénytelenek oroszra tanítani a gyermeküknek, elhanyagolva a mari nyelv tanítását. Sok szülő azt gondolja, hogy a kis gyerek nem képes egyszerre két nyelvet elsajátítani, ezért csak orosz nyelvet tanít a gyermekének.

c) A falusi családban mindenki mariul beszél. Más nyelv használatát nem is lehet elképzelni. Faluhelyen kevés a vegyes házasság. De ha az egyik szülő orosz, akkor a gyerekkel általában oroszul beszél, de falun előfordul, hogy inkább megtanulja a mari nyelvet, azonban van sok olyan eset is, ahol mari nyelvű szülő is oroszul beszél a gyerekéhez, ha párja orosz nyelvű, a gyerekek azonban ilyenkor is tudnak mariul, mert azt a falu többi lakosai gyakorlatilag megkövetelik. A városokban más a helyzet. Itt a mari nyelvű szülők is oroszul beszélnek a gyerekekhez, mert az a magasabb presztízsű nyelv, iskola és óvoda is ennek a nyelvnek a tudását tartja jónak, sőt meg is követeli. Ennek következtében ezeknek a mari nyelvű szülőknek a gyerekei orosz nyelvűek lesznek. De van olyan helyzet is, amikor a gyerekek értik a mari nyelvet, de nem beszélnek. Ilyen helyzet legtöbbször úgy alakul ki, hogy a szülők egymás között mariul beszélnek, de a gyerekkel oroszul. Az ilyen kommunikációs stratégia végén azt látjuk, hogy a szülők mari kérdéseire-felvetéseire a gyerekek már oroszul válaszolnak.

d) A mari ismerősökkel mariul beszélgetnek, oroszokkal oroszul, baskírokkal vagy oroszul, vagy baskírul vagy mariul. De vannak olyan emberek is, akik a mari nyelvet az oroszhoz képest alsóbbrendűnek, alacsonyabb presztízsűnek tartják, s ezért még a mari nyelvű ismerőseikkel szemben is inkább az orosz használatát, függetlenül attól, hogy a másik fél mariul válaszol vagy kérdez.

e) Baskíriában tudtommal két mari nyelvű újság van, amelyek könnyen hozzáférhetőek a mari olvasók számára. Az egyik újság címe a *Csolman*, amely Nyeftekamszkban jelenik meg 1991 óta, hetente egyszer, kb. 8-10 oldal terjedelmű, 4328 példányban. Az interneten is olvasható. A másik *Kelsymas*, amelyet Miskan faluban adnak ki. 1930 óta jelent meg *Kommuno korno* címen, utána sokáig orosz *Druzbsa* címe volt, mari mellett volt orosz változata is. 2006 óta a mari változatnak *Kelsymas* lett a címe. Hetente kétszer, szerdán és szombaton 12 oldalú terjedelemben kb. 5400 példányban jelenik meg. Szintén van internetes oldala is. Ezekkel az újságokkal az iskolák is jó kapcsolatot ápolnak, ezért diákok novelláit és verseit is lehet olvasni benne. Ami a szépirodalmi szöveget illeti, a diákok által írt novellák és versek alkotják a nagyobbik részét. Könyvet nagyon nehéz kiadni, mert mostanság minden ember, aki művészettel foglalkozik, elmegy a Mari Köztársaságba. A mariul olvasók köre is csak az iskolásokon alapul, ahol kötelező a mari nyelvű könyvek olvasása. Az internetet majdnem mindenki használja, de itt is inkább az orosz nyelv dominál.

f) Baskíriai mari nyelvű rádió sajnos nincsen. A *Marij El* rádióhoz, amely Mari El-ben hallható, nem tudnak hozzáférni. A tévével kapcsolatban egy kicsit jobb a helyzet, mert Baskíriában van egy *Ornament* nevű program, amelyet a BCT (BST) csatornán közvetítenek, ahol kisebbségi népek kultúrájával foglalkoznak, mint például marik, udmurtok, tatárok, baskírok, csuvasok, mordvinok stb. Ezt a programot nagyon hasznosnak és jónak találom, mert sok erőt fordítanak e népek kultúrájának fejlesztésére. Az *Ornamenton* bemutatják a kisebbségben levő népek nyelvhasználatát, szokásait, zenéjét, táncait, hagyományos viseletét és ételeit.

A baskíriai marik vallásáról

A baskíriai marik vallását sokan pogánynak nevezik, de megfelelőbb lenne helyette a természeti vallás (animizmus) elnevezést használni, ami magába foglalja politeizmust is vagy a hitet a sok istenben. Ezt a fajta hitet úgy is lehet magyarázni, mint ami a természetén keresztül kapcsolatot teremt Istennel. A mi vallásunkra az is jellemző, hogy a lelket természeti jelenségnek tartjuk, sok mindennek van lelke, ami minket körül vesz. Ez abban is megmutatkozik, hogy mi hiszünk abban, hogy egy természeti jelenség kisegíthet minket a bajból, erőt, egészséget, gazdagságot, szépséget és sok minden más adhat nekünk. Most felsorolom azokat a természeti jelenségeket és dolgokat, amelyeket tisztelünk, és segítséget szoktunk tőle kérni. Az első és szerintem legfontosabb a víz. Mi Víz anyát és Víz apát különböztetünk meg (mariul *Vüüd ava Vüüd acsa*). A víz erőt és egészséget ad az embernek, ha megfelelőképpen kéri tőle és megfelelőképpen bánik vele. A víz mellett nem szabad káromkodni, mert azzal megsérted a víz nyugalmát, és akár meg is

haragudhat az emberre. Szokás a mariknál, amikor mennek vízért, akkor előbb megköszönik a víznek, hogy eteti, itatja és mosdatja őket és családjukat, ezután megmossák az arcukat és közben kérhetik tőle azt, amire szükségük van. Csak az után mernek vizet. A másik erős természeti jelenség a Tűz (lehet Tűz anya, Tűz apa és Tűz *vodyzs*). A tűz mindig kapcsolatban van a füsttel. A Tűznek legtöbbször negatív szerepe van a baskíriai mariknál, vagy is a marik ebből a célból használják a tüzet. A mariknál ismert fogalom a rontás. A tűznek a segítségével rontást küldenek a másik emberre, mégpedig úgy, hogy a tűzön égetnek ehhez való dolgokat és a füst segítségével küldik a rontást címzetthez. De jóra is lehet használni a tüzet, amikor egy ember nyugtalan, nem találja helyét a világban, akkor csepp vajat és kevés lisztet szórnak a tűzbe és kérik, hogy nyugtassa meg a rászoruló lelkét. A füst segít eljuttatni a ráolvasást a bajban lévőnek. Hozzá kell tennem, hogy a tűzzel kapcsolatos ráolvasásokat csak az végezheti, és csak annak teljesül a kívánsága, aki nagyon jól ismeri az én vallásom imáit. A marik ezen kívül lelket tulajdonítanak a fáknak is, amelyek a szent berkekben-ligetekben (*Kumalteš*) nőnek. Ezek is kapcsolatot teremtenek *Os Kuŋu Žumo* (Nagy Fehér Isten)s az ember között. Fákkal kapcsolatban még van az Erdő Gazdája nevű szellem is (*Csodra Oza*), akitől engedélyt kell kérni, ha fát vágni mész. Ezen kívül van még Socsyn ava és Socsyn acsa (magyarul: (Velünk) Született anya, Született apa), akik születésünkön jönnek a világra és halálunkig védenek, oltalmaznak minket. Katolikus keresztényekhez hasonlóan van védangyalunk is, a *Sukcso*, aki szintén születésünk óta van mellettünk. A mi hitünk szerint mindenkinek van saját védangyala.

Saypasheva, Anastasia

Hivatkozások

Csernyh, S. Ja 1990: Ozsnyso ilysyn jyzsynzse. h.n.

Fodor István 2009: Östörténet és honfoglalás. Budapest.

Klima László 2013: A Volga-vidéki area történeti és régészeti szemszögből. Nyelvtudományi Közlemények 109. 450–460.

Pomozi Péter–Karácsony Fanni 2013: *Felnőtt vala egy édesz almafa... Régi stílusú népballadáink archaikus nyelvi vonásai.* (Poszterkiállítás, 12 tábla.)

Internetes hivatkozások

Jamurzin, Alekszandr Alekszejevics 2013: K voproszu o drevnej isztorii vosz-tocsnyh marijcev v trudah baskirszkih ucsenyh. In: *Mari Uver* internetes újság: <https://mariuver.wordpress.com/2013/07/01/kak-vost-mari/> 2015.05.25 18.18

http://old.tv-ru.ru/about/culture_ornament 2015.05.25 18.24

További internetes oldalak

<http://www.cholman.ru/> 2015.05.25 18.39

<http://www.mishred.narod.ru/mari.htm> 2015.05.25 18.40

http://old.tv-rb.ru/about/culture_ornament 2015.05.25 18.43

„Liivli ma uob un liivli ka liib!”

Lakó György, az első lívül tanuló magyar kutató feljegyzéseiből

Lakó *A Földgömb* című egykori folyóirat 1934. évi V. évfolyamának 3. számában 7 (plusz 1) lapos cikkében, *A lív népről* című írásában visszaemlékezik lívföldi tanulmányútjára. Az alábbiakban – az első bekezdést kivéve – a mai helyesírás szerint (elhagyva a térképet és a négy fényképet) közöljük az eldugott helyen megjelent, de érdeklődésre számot tartó írást, rövid kommentárral szögletes zárójelben. A lív táj leírása rendkívül érdekes. Megemlítem még, hogy a cikk különnyomatát az 1960-as években – több finnugor szakos társammal együtt – ajándékba kaptuk professzorunktól.

A lív nyelvről összefoglalót többek között Hajdú Péter tollából olvashatunk: *Lív*. In: Az uráli nyelvészet alapkérdései. Budapest 1981. 78—81 (részletesebb nyelvtani vázlatot Tor Tveite tollából ismerhetünk meg: *A lív nyelv hang- és alakrendszerének sajátosságai*. Folia Uralica Debreceniensia 6 [1999]: 113—131; bő szakirodalommal). A lív nép történetét Bereczki András foglalja össze: *A lívek története*. In: Nanovfszky György (szerk.): *A finnugorok világa*. Budapest 1996. 65—67 (finnül számol be népe történetéről egy kúrföldi emigráns, ld. Csepregi Márta ismertetését: *Finnugor Világ* [= FgrV] 6[2001]/4: 36—37). A líveket bemutató összefoglalások közül kiemelendő Zsirai összegezése, valamint Kerezi Ágnes és Ruttkay-Miklián Eszter tanulmánya: Kerezi Ágnes: *Lívek*. In: K. Á.: *Az uráli népek néprajza*. Piliscsaba 2009. 239—242 (Fenno-Ugrica Pázmániensia II.); Ruttkay-Miklián Eszter: *A lív partvidéken*. In: Csepregi Márta (szerk.): *Finnugor kalauz*. Budapest 1998. 191—194 (kitűnő tétképpel: uo. 190, és fényképekkel: XXIV—XXVI); Zsirai Miklós: *A lívek*. In: *Finnugor rokonságunk*. Az uráli nyelvrokonainkkal kapcsolatos legújabb ismeret- és forrásanyag össze-

gezésével közreadja Zaicz Gábor. Budapest 1994. 439—443, 666—667 (innen a címben szereplő, 'lív vagyok, lív maradok' jelentésű mondat). A lívekkel kapcsolatos híreket rendszeresen közölte a Finnugor Világ, különösen az értesítő korábbi számai (FgrV 3/[1998]/2: 24, 3[1998]/3: 27, 4[1999]/2: 4—6). Lélekszámuk a XIX. században 2—3000, az első világháború után alig 1500, a második világháború után 5—600, 1999-ben hozzávetőlegesen 230 fő volt (közülük nyolcan anyanyelvi szinten beszéltek lívül). Két éve Kanadában 103 éves korában elhunyt egy Kurlandban született asszony, aki anyanyelveként sajátította el a lív nyelvet, és a szovjet megszállás után emigrált (FgrV 18[2013]/3: 46). Napjainkban az alig egy tucatnyi lív nyelvének fennmaradása „valóságos csodának számít”. A zöld—fehér—kék lobogót, reméljük, sokáig fogja őrizni e kihalásra ítélt kis finnségi nép.

Nem is olyan régen még meglehetősen nehéz volt a líveket megközelíteni. Legegyszerűbb volt a Rigából Windau (ma *Wentspils*) kikötőjébe vezető hajóutat választani. Ma már vonaton is eljuthatunk a lívek közé, bár az utazás ma sem sokkal kényelmesebb, mint húsz évvel ezelőtt volt. Rigából öt órát utazunk a szabványos, Európában megszokott vonaton, azután még nyolc órai utat kell megtennünk keskenyvágányú vasúton. Ezt a keskeny nyomtávú vasutat a[z első világ]háború folyamán a németek építették. A sín pár többnyire csak az országút szélén fut végig, alig pár centiméter magas töltésen; a vonat sebessége a gyorsan haladó gyalogos emberét csak a lefelé lejtő szakaszokon múlja felül. A pálya olyan egyenetlen, hogy szinte minden percben készen állhatunk arra az eshetőségre, hogy a mozdony, sőt az egész vonat feldől, vagy kiborul a pályáról. A személyszállító kocsikat tehervagonokból alakították át; egyszerűen parányi ablakot vágtak az oldalfalakba, és kétoldalt padokat helyeztek el. Télen apró, fával fűthető vaskályhával melegítik a kocsikat, míg az egész pályát deszkakerítés védi, mert különben a felhalmozódó hőtömeg lehetetlenné tenné a forgalmat.

Az első lív község, amelyet ezzel a vasúttal Stendéből kiindulva elérünk, *Mazirve*, lívül *Ire* [manapság *Mazirbe*]. Központi fekvése miatt joggal nevezhetnők a lívek fővárosának. Innen kezdve a kisvasút végig a tengerparton halad egészen Wentspilsig, itt aztán ismét csatlakozik a fővonalhoz. A lívek lakóhelye a szó szoros értelmében a tengerpart, amennyiben a lív falvaknak sok helyütt tanyarendszerre emlékeztető házcsoportjai alig öt-tíz percnyi járásra állnak a tengerparttól. Ebből kitűnik, hogy a lívek települési területe a lehető legeszményibb nyaraló, üdülő partvidék lehetne. A [Balti-]tenger fokozatosan mélyül, kb. fél méter mélységet ér el, azután emelkedni kezd a vízfenék, majd újra völgy következik, ezt újabb emelkedés követi, majd a harmadik víz alatti emelkedést csak úszva lehet elérni. Maguk a lívek alig használják ki a tengerpart fürdésre kínáló alkalmait. Egész ott-tartózkodásom ideje alatt mindössze egy fürdőző lívet láttam. Mi több, még a hálót is tetőtől talpig felöltözött hűzzák-vonják, a combig vagy derékig érő vízben állva. Így persze nem eszmélhetnek rá, milyen pompás nyaralóhellyé lehetne fejleszteni tengerpartjukat. A vízfenék teljesen sima, tiszta, puha homok,

akár maga a part is. A tenger szépségét még növeli az a körülmény, hogy ezen a tájon egészen nyílt. Egyetlen sziget sem szakítja meg a látóhatárt, mindenütt csak a végtelen, hullámozó tengert látjuk, s csak nagy ritkán bukkan fel egy-egy Riga felé igyekvő nagyobb hajó árboca. Máskülönben csupán a partlakók bárkái szántják a hullámokat errefelé. Ha erős hullámozás támad, s a tenger vize emelkedik, az egész falun végighangzik a kiáltás: „Dagad a víz!” –, s a férfiak rohannak, hogy szárazra húzzák csónakjaikat, mert különben ellepné ezeket az ár. A fürdés is ilyenkor a legkellemesebb, méteres hullámok emelik, hintázzák játékosan az úszót. Amikor a tenger háborgása elül, a homokos part rövidesen szárazra szikkad, s a visszavonuló víz kb. 20 m széles, aszfaltsima sávot hagy hátra. Ezt a sima part menti sávot használják a lívek gyalog- és kocsútnak. A tükörsima „úton” már messziről, kilométerekről láthatók a következő lív falu partra húzott csónakjai. Egyéb dolog nem is jelzi a falu közellétét. A községek maguk ugyanis kissé távolabb a parttól terülnek el, a sima homokkövet határoló homokos dombvonulat mögött. Ezek a dombok legfőljebb 10–15 m magasak. A legmagasabb emelkedés tetejéről távcsővel észrevehetjük a már Észtországhoz tartozó Saaremaa sziget erdeinek lombkoronáit.

A lív falvak kicsik, a legnagyobbikban sem lakik több, mint 600 lélek. A házak nem alkotnak utcatorokat, hanem kertek, rétek választják el az egymástól kisebb-nagyobb távolságra álló épületeket. A lívek *rándali*-nak, azaz 'partlakó'-nak (*ránda* 'part'), máshol *kalamiez*-nek, 'halászember'-nek (*kala* 'hal', *miez* 'ember') nevezik magukat, s ez a név különbözteti meg őket a lettektől, akiket a *mámiez* 'szárazföldi ember' (*má* 'föld') szóval jelölnek. Ezek az elnevezések híven tükrözik a régebbi idők települési viszonyait: a tengerpart korábban tisztán lív[ek] lakta terület volt, míg a lettek az ország belsejében éltek. A tengerparti, egykor tisztán lív lakosságú falvakat széles, erdős-mocsaras terület választja el a lett településektől, s ez volt az a „kínai fal”, amely a líveket meglehetősen megőrizte a lettekkel való gyors és teljes összevegyüléstől, egészen a legújabb időkig.

Kétségtelen, hogy a sors igen szép lakóhelyet juttatott a líveknek kárpótlásul a szegénységért. Mert ugyancsak szegényesen élnek ezen a minden szépsége mellett is terméketlen területen. Étrendjük, táplálkozásuk is nagyon szűkös. Húsetel egy héten legfeljebb egyszer kerül az asztalra, akkor is többnyire csak a vendég tiszteletére, mert vagy egyáltalán nem vágnak állatot, vagy oly nagy távolságra kell gyalogolni a húsert, hogy inkább beérik hallal. Ezek után feltételezhetnők, hogy legalább halban bőséges a választék. De nem így áll a dolog. A nyár folyamán alig lehet más élvezhető halat fogni, mint az ún. *lestá*-t, úgyhogy nap nap után ezt kínálgatják, s változatossággal legjobb esetben is csak az szolgál, hogy a lesta egy nap főve, másnap füstön szárítva szerepel. Olykor elmarad a lesta, s a lív háziasszony valami levest tálal fel, vajás kenyérrel második fogás gyanánt, és aludt-tejjel, amely a harmadik fogás szerepét játssza. Az egyetlen tésztaféle, amellyel gazdasszonyunk egy alkalommal megörvendeztetett bennünket, az almás pitére emlékeztető, de sárgarépával töltött tészta volt, – bár meg kell adni, hogy sokkal ízesebbnek találtuk, mintsem azt a töltelék megnevezése után gondoltuk volna. Hanem tejben, aludttejben és vajban nincs hiány [egész] nyáron át. A legtöbb

házban tartanak egy-két tehenet, s ez a szerény tehenállomány egyszersmind a lív gazdaság legértékesebb része. A házakat rendszerint kis veteményeskert veszi körül, ebben burgonya, káposzta s még néhány zöldségféle terem. A ház körül akad még egy kis búza-, zab-, árpa- vagy rozstábla is. Az építkezési viszonyok sokat javultak a legutóbbi időben; ez a javulás a lívek politikai helyzetének megváltoztatásával s a [z első] világháborúval függ össze. A világháború előtt a lívek nem voltak az általuk lakott és megművelt föld birtokosai, hanem csak bérlői. Ha tetszetősebb, szilárdabb házat épített a lív paraszt, földesura legott arra következett ebből, hogy az illetőnek nagyon jól megy a dolga, ennél fogva felemelte a bérösszeget. Érthető tehát, hogy a lívek nem is gondoltak kényelmes, tágas lakóház építésére. Ma azonban már teljes tulajdonjoggal rendelkeznek, s ezért könnyebben kapnak kedvet az építkezéshez, amellet a lív falvaknak egy részét a németek a háború alatt feldúlták és felégették, úgyhogy az őslakosok, régi lakóhelyükre visszatérve, kénytelenek voltak új házakat építeni maguknak. A bútortat még ma [másfél évtizeddel a háború után] is igen szegényes: ágy, asztal, szék és pad, ennyi az egész; de a ház népe ma már nem él egyetlen szobába összezsúfoltan, mint a múlt [azaz a XIX.] században, s a háromszobás lakóház egészen megszokottá vált. A háború nyomai máig sem tűntek el a lív házak környékéről: a kerítés most is többnyire az egykori német drótsövények anyagából készült.

A lívek főfoglalkozása és legfőbb megélhetési forrása mostanság is a halászat. Tengerész is akad köztük, de régebben ez gyakoribb volt, mint ma. Egy volt hajóskapitányt is megismertem köztük, aki kis kereskedelmi hajójával az egész világot bejárta. A halászat az egész falu együttes vállalkozása. Ebben főesemény a hálódíjazás. A falu apraja-nagyja jelen van ennél. Lívek és lettek összefognak, s mindenki kiveszi részét a munkából. Néhányan 40—50 méternyire is bemennek a tengerbe, s ott kezdik a már napokkal előbb kivetett hosszú háló bevonását, mögöttük sorakoznak azután a többiek, egészen a partig. Itt csak az erőtlen öregek üldögelnek; ha segíteni nem is tudnak, de legalább látni akarják, mekkora a zsákmány. A háló behúzása több órába is betelik, a vége felé megjelennek már az asszonyok is, kosárral a kezükben, hogy reggelivel szolgáljanak kifáradt és a vízben átfázott férjeiknek, s hogy végül ki-ki hazavigye a maga részét a közös fáradság eredményéből. Angolnáól kezdve a legparányibb halféléig mindenfajta hal ficáncol a partra húzott hálóban. A halásznép jól ismeri valamennyit, s az ehetetleneket vagy fejletleneket nyomban vissza is dobják a tengerbe. A zsákmány javát aztán beszálítják a közeli nagyobb városokba, sőt még Riga piacaira is jut belőle.

Minden községben akad néhány lív, aki csónakkészítésből és [-]javításból él. Ezeknek különösen a háború után ment jól a soruk; a németek ugyanis [ugyanúgy, mint később, a második világháború után az oroszok] még a csónakokat és a legszükségesebb halászeszközöket is elpusztították, s amikor a lívek visszatértek feldúlt lakóhelyükre, első teendőjük természetesen a halászathoz szükséges eszközök előteremtése volt. Különbön valamennyien ügyes ácsok, faházaikat maguk építik, és toldják meg később szükség esetén újabb épületekkel. Hiszen ha nem volna bennük annyi gyakorlati ügyesség és szívósság, ma már talán nem is beszélhetnénk lívekről! A [cári] orosz összeomlás után egy ideig kétségesnek

látszott a fennmaradásuk. A nyelvrokonaikhoz becsületesen ragaszkodó finneknek nagy érdemük és részük van a lívek talpra állításában. Amikor megtudták, hogy a lívek kezdenek visszatérni ősi lak[ó]helyükre, s hozzálátnak a háborúban feldúlt otthonaik újjáteremtéséhez, a finnek rokonszenve tettekben is megnyilvánult. Eleinte pénz-, ruha- és egyéb adományokat gyűjtöttek karácsonyi ajándéku a lívül beszélő gyerekeknek, később pedig kezükbe vették az egész lív szellemi élet irányítását. Lív nyelvű folyóiratot adtak ki, s kieszközltek, hogy a lett állam egy lív tanítót is alkalmazzon, aki a lív[ek] lakta falvakban heti két órában a lív nyelvet tanítja az önként jelentkezőknek. A finnek a líveknek saját anyanyelvükön való oktatását annyira szívükön viselik, hogy néhány fiatal lív taníttatásával képzett tanerőkről gondoskodnak, s így majd a jövőben belterjesebb kultúrmunkára is sor kerülhet.

Maguk a lívek is megmutatták, hogy élni akarnak és tudnak. Bár a világháború [az elsőről van itt szó, de ez a másodikra is vonatkozik] feldúlta otthonukat, és csaknem minden földi javuktól megfosztotta őket, volt bennük annyi öntudat és lelkesedés, hogy külön lív egyesületbe tömörüljenek. Énekkarokat is alapítottak, sőt költő [Karl Stalte] is akadt köztük, aki zsoltárokat fordított lív nyelvre, s lív nemzeti dalt szerzett. Egyesületük egyik vezetője – tud finnül és észtil is az anyanyelvén kívül, s ezért a lívek „külügyminiszterének” szokták nevezni – bejárta Finn- és Észtországot, és előadásokat tartott népéről, s ennek életkörülményeiről. Rigában megalakult a Lívek Barátainak Szövetsége, s ez lív nyelvű naptárt adott ki.

Ez a kis nemzeti megmozdulás nem talált osztatlan tetszésre a lett hivatalos körökben; eleinte ellenszenvvel nézték a lívek mozgolódását, és minden támogatást megtagadtak tőlük. De az utóbbi időben – részben talán a finnek befolyására – ezen a téren is öröndetes javulás állott be. A lettek belátták, hogy nekik, a másfélmillió népnek, nincs mit félniük a [XX. század 30-as éveiben legfeljebb] m á s f é l e z e r n y i lívségtől, sőt országuk elveszítésén egyik érdekességét e régi nép és nyelv kihalásával. Ennélfogva újabban megértőbben viselkednek a lívekkel szemben, bár így sem tettek értük annyit, mint amennyit ezek eleinte reméltek tőlük. A lívek közt is akadt néhány szélesebb látókörű és tanultabb ember, s ezek úgy gondolkodtak, hogy a lívek egykor együtt küzdöttek a lettekkel, mint szövetségeseikkel, tehát az orosz uralom összeomlása után a megalapítandó lett államban ugyanolyan jogokra tarthatnak igényt, mint a lettek. Az önálló Lettországbán felszabadultak a lett nemzeti erők, megszűntek azok a gátlások, amelyeket az oroszok emeltek a település elé, s mindez természetesen a lívek rohamos ellettesedését vonta maga után.

A lív falvak ma már legalább harmadrészben lett lakosságúak, sőt az a helyzet, hogy pl. *Mustallanumban*, a tizenkét „lív” falunak nevezett helység egyikében, jelenleg már csak 10-15 lív él. 44 évvel ezelőtt egy finn tudós még azt írta róluk, hogy elsősorban lív anyanyelvükkel élnek, s csak később tanulnak meg lettül. Ma bizony már fordított a helyzet: a szülők lettül beszélnek gyermekeikkel, hogy ezek majd az iskolában és az életben könnyebben boldogulhassanak, s a gyerekek csak később, 8-10 éves korukban sajátítják el azt a nyelvet, amelyen szüleik egymás

közt beszélnek. Ennek aztán az az eredménye, hogy az újabb nemzedék már valami kevert nyelvet használ, s amikor lívül akarnak beszélni, akkor is folyton lett szavakat, lett mondatfűzéseket, nyelvi sajátságokat vegyítenek beszédükbe. Fiatal lív tanítóm, aki t i s z t a lív nyelvre akart tanítani, egyre-másra a szüleihez szaladt, hogy egy-egy lív szót vagy kifejezést megkérdezzen tőlük. Ha ez a nyelvalkulási folyamat így megy tovább, elérkezik majd az ideje annak is, hogy a lív nyelv emlékét csak a partlakók l e t t nyelvébe átment lív szavak fogják megőrizni. A Finnországból irányított, főntebb már említett művelődési mozgalom mindenesetre késlelteti a lív nyelv végzetét, ha talán egészen megakadályozni nem is lesz képes. A lív nyelvre nézve legnagyobb veszedelem az jelentene, ha a lívek netán megválni kényszerülnének ősi foglalkozásuktól és szétszóródnának. Példával szolgált erre a németeknek Lettországba való benyomulása; a lívek ekkor kénytelenek voltak az ország belsejébe a lettek közé, vagy Észtországba, sőt még messzebb menekülni. Ez a szétszóródás már maga is azzal a következménnyel járt, hogy igen sokan feladták, sőt elfelejtették anyanyelvüket – pl. a gyerekek –, és főleg ennek tudható be, hogy míg a lívek száma a háború előtt 3000 volt, ma már csak félelnnyiről beszélhetünk. Ha azonban a lívek megmaradhatnak eddigi lak[ó]helyükön, akkor remény van arra, hogy a nemzeti érzésnek újra fellobbanó és Finnországból szíttott lángja a lívek figyelmét fokozottabban fogja majd anyanyelvükre irányítani.

Végül megjegyezhetem, hogy a magyarokkal való rokonság ténye valamennyi lív előtt ismeretes. Ha magyar vendég érkezik közéjük, nem is fogadják úgy, mint valami idegent. Irántam például, aki a magyarok közül elsőnek fordítottam huzamosabb időt nyelvük megtanulására, szegénységük dacára is igazi vendégszeretetet, baráti érzést tanúsítottak. Mindnyájan igyekeztek a kedvembe járni, elősegítették lív nyelvtanulmányaimat, volt olyan, aki teljesen ingyen felajánlotta lakását, mások még magyar szavakat is meg akartak tanulni. Erdei tisztáson tartott dalos ünnepélyükön ragaszkodtak ahhoz, hogy távoli hazámról beszéljek nekik, s azóta is többször fordultak hozzám, hogy írjak cikkeket a folyóiratukba Magyarországról.

A lívek tehát mindenképpen megérdemlik, hogy mi is jóindulattal gondoljunk rájuk, és e kicsiny rokonnépnek legalább a nevét emlékezetünkbe vessük!

Közzéteszi: Zaicz Gábor

Kiegészítés a Képek a finn–magyar egyházi kapcsolatok köréből című cikkünkhöz

A *Finnugor Világ* előző, XX/2-es (2015. június) számában jelent meg az e cikk címében is szereplő és † Zergi Gábor – A. Molnár Ferenc nevek alatt jegyzett írásunk (alcíme: *Zergi Gábor református lelkész útja Finnországban 1948-ban és 1975-ben*). A cikk (i. h. 23–31) elsősorban Zergi Gábor (1921–2001) mádi református lelkésznek, zempléni esperesnek, a Sárospataki Református Teológiai Akadémia tiszteletbeli tanárának két, 1997-ben hozzám írt, főleg a finnországi útjairól szóló levelén alapul, amelyekből idéztem is, s némi, a finn–magyar egyházi kapcsolatok történetére vonatkozó kommentárt, s egy-két más, e témához is kötődő eseményről, tényről szintén írtam, mintegy keretbe is foglalva a levél-részleteket. Ezek közlésére, felhasználására Zergi Gábor még életében felhatalmazott, biztatott (én is őt), érdekes kordokumentumok, s bepillantást nyújtanak a korabeli finn egyházi élet egyes eseményeibe is. Azt szintén megírtam, hogyan kerültünk kapcsolatba: a Helsinkii Egyetem Finnugor Tanszékének könyvtárában kezembe került egy Finnországban maradt református énekeskönyve, annak lexeroxoztam az ő névbeírását és a beszerzés dátumát is tartalmazó belső címlapját, s hazajöve elküldtem neki. Ennek a fényképét szintén közöltem a cikkben.

Utólag rátaláltam még egy-két szakirodalmi anyagra, amivel érdemes kiegészíteni említett írásunkat. A *Barátok rokonok. Tanulmányok a finn–magyar kulturális kapcsolatok köréből* című könyv alapján (szerk. Karig Sára és Päivi Heikkilä. Bp., Európa Könyvkiadó, 1984; finnül: *Ystäväit, sukulaiset. Suomen ja Unkarin kulttuurisuhteet 1840–1984*. Pieksämäki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1984) – amely mindössze bő egy oldalon tér ki az (evangélikus) finn–magyar egyházi kapcsolatokra – cikkünkben megemlítettem az 1981-es iisalmi „magyar–finn–(?? észt) teológusnapok”-at. Ámbár a könyv az 1981. június 15–18-án Iisalmiban rendezett „finn–magyar papi gyűlés”-ről emlékezik meg (i. m. 265), egy (elcserélt) fényképalírásban pedig „finn–magyar teológustalálkozó 1981”-ről (l. † Zergi – A. Molnár i. m. 23–24). Arra gondoltam ugyanis, hogy a korábbi finn–magyar–észt evangélikus lelkészkonferenciák folytatásáról lehet szó. Való igaz, a finn kiadás is „suomalais–unkarilainen pappeinkokous”-t említ, de mint később fölfigytem rá, a csatolt újságkép alatt az „Unkarilais–virolais–suomalaisten teologipäivien johtaja ja esitelmöitsijöitä...” szöveg áll (i. m. 251–252).

Könyveimet, irataimat rendezve (2000-ig rendszeresen, utána esetenként gyarapított) „finn gyűjteményemben” aztán nem rég kezembe került a Finn Köztársaság budapesti Nagykövetsége által kiadott *Suomi* című lap 1982/1-es száma, amelynek teljes (nagy méretű) 28. lapján – a szerző megjelölése nélkül – *Magyar evangélikus lelkészek Finnországban. Finn–magyar–észt teológiai találkozó* címmel szintén írnak az iisalmi konferenciáról. S egyben röviden a finn–magyar evangélikus egyházi kapcsolatokat ugyancsak áttekintik. Ott voltak tehát Iisalmiban az észtek

is: ez valóban egy finnugor (evangélikus) lelkészkonferencia volt. A cikkben többek között ez áll: „A rendezvény súlyát érzékeltetheti, hogy Magyarországról 26, Észtországból 4, egyéb országokból 5¹³, Finnországból pedig 64 fő vett részt a konferencián, köztük Mikko Juva érsek, Martti Simojoki ny. érsek, Paavo Kortekangas tamperei, Aimo Nikolainen helsinki, Jukka Malmivaara kuopij[ó]i püspök. Az észt delegációt Edgar Hark tallinni érsek vezette. Ott volt Szedressy Pál erdélyi evangélikus püspök. A népes magyar delegáció tagja volt többek között Káldy Zoltán püspök, a delegáció vezetője, dr. Koren Emil püspökhelyettes, a delegáció titkára, dr. Nagy Gyula teológiai tanár, Csepregi Béla plébános [evangélikus lévén: lelkész. – A. M. F.]”. A cikk egy csoportképet is közöl, s alatta az első sorban álló fent említett érsekek, püspökök neveit is. (Káldy Zoltán neve, aki balról második-ként Aimo Nikolainen mellett áll, kimaradt.)

Utána nézve aztán láttam, hogy Koren Emil szintén megemlékezett erről az eseményről. „...Ekkora magyar delegáció történelmünk során egyszerre még nem vett részt külföldi konferencián. A csoport tagjai: egy püspök, két teológiai tanár, három teológiai előadó, négy esperes, kilenc falusi lelkész, nyolc vidéki városi lelkész, öt budapesti lelkész, közöttük az országos egyház főtitkára, egy egyházzenész, egy levéltáros és két szerkesztő. ... Vendéglátóink bő programot készítettek számunkra. Így seuraton vettünk részt Kiuruvesiben és Aholansaarin Paavo Ruotsalainen régi gyűléshelyén, Kuopióban sajtóértekezletet tartottak, s megnéztük az ortodox múzeumot. Helsinkiben is sok látnivaló várt ránk. [Bekezdés] Esemény volt az, hogy János napon, a finnek kedvelt ünnepén szétvitték a 26 magyar lelkész két más-más gyülekezetbe, hogy előre megadott textus alapján (Luk. 1: 57–66) prédikáljunk, ki finnül, ki tolmáccsal németül, angolul, vagy magyarul.” (Koren Emil: *Testvéreink északon. A finn magyar egyházi kapcsolatok története. A Magyarországi Evangélikus Egyház Sajtóosztálya. Bp. 1986. 127–129).*

Külön is érdekes, hogy mint szintén később láttam, egy gyűjteményes kötetben Paavo Kettunen, a Kelet-finnországi Egyetem gyakorlati teológia professzora ugyancsak írt erről az eseményről (*Finn–magyar egyházi kapcsolatok a hidegháború idején. In: Rokoni körben. A magyarországi finn képviselő története. 2. jav. kiad. Felelős szerkesztő Jaakko Sievers. Finn Nagykövetség, Budapest, 2011. 58–68; finnül: Suomen ja Unkarin kirkkosuhteet kylmän sodan aikana. In: Veljeskansan keskuudessa. Suomen Unkarin-edustustotoiminnan historiikki. 2. painos. Vastuullinen toimittaja Jaakko Sievers. Suomen suurlähetystö, Budapest, 2011. 58–68).* Paavo Kettunen tanulmányának külön érdekessége, hogy finn szemmel és saját, az 1976/1977-es tanévben magyarországi ösztöndíjasként szerzett tapasztalatai alapján is ír témájáról, s tanulmányát magyarországi megjelenésre szánva – és már a rendszerváltás után. A budapesti Evangélikus Teológián való tanulás mellett vidékre is többször utazott, s tapasztalta, hogy az (akkori) Állami Egyházügyi Hivatal (? is) megfigyeli, mint több papot is. Cikkét részletesebben nem ismertetem, csak azt említtem, hogy röviden, tényszerűen ő is megemlékezik az iisalmi konferenciáról, majd így folytatja. „Ekkor állapodtak meg arról, hogy mostantól

¹³ Köztük a nyugati magyar evangélikusság képviselőjében Pátkay Róbert londoni esperes.

négyévente rendezik meg a konferenciát. A negyedik találkozóra 1985-ben Budapesten, az ötödikre 1989-ben Kouvolában került sor. A kelet-európai politikai helyzet változásának köszönhetően 1993-ban már Észtországban Otepääben gyűlhattünk össze. A lelkészkonferenciák súlyát mutatja, hogy általában mindegyik egyházból több püspök is részt vesz a találkozón. Mivel a hidegháború idején az észtek és az erdélyi magyarok hivatalosan nem vehettek részt a gyűlésen, a finnországi találkozók évében gyakran »véletlenül« éppen akkor töltötték szabadságukat a környéken, így részt vehettek a találkozó programjában. A romániai magyar evangélikus egyház püspöke, Szedressy Pál csak úgy kapott utazási engedélyt az 1985-ös budapesti gyűlésre, hogy a zárónapon érkezett a helyszínre!" (i. m. 66).

Ennek a cikkemnek sem célja, hogy a finn–magyar egyházi kapcsolatokról, azok történetéről, alakulásáról akárcsak vázlatos összefoglalást adjon. Csupán az előző cikkünkben írtakat óhajtotta újabb adatokkal kiegészíteni. E célból pótlólag itt még azt a kis bekezdést is közlöm, amely a Finnugor Világ előző számában megjelent cikkünkéből tévedésből vagy technikai okokból kimaradt. Ez az ott említett, 1996 késő őszién vagy a tél kezdetén tartott helsinki magyar nyelvű protestáns istentiszteletnek, illetve utána egy ökumenikus, valamint világi magyar találkozónak is helyt adó alppilai gyülekezet 1996-os magyarországi kirándulásáról adott hírt.

Karácsonyi gyülekezeti lapjukban (Joulu tulee Alppilaan. Alppilan seurakunnan joululehti. 1996. 5.) Heikki Ahonen lelkész, korábbi magyarországi ösztöndíjas számolt be az alppilai augusztusi magyarországi útjáról. A csepeli testvérgyülekezetük meghívására mentek a honfoglalás 1100. évfordulójára. Látták a budapesti augusztus 20-i ünnepségeket, műsorokat, fogadta őket a csepeli polgármester, az ünnepi istentiszteleten pedig, amelyet a helyi televízió is közvetített, Heikki Ahonen magyarul prédikált, és két magyar lelkésszel együtt osztotta az úrvacsorát. Dél-Magyarországra is elutaztak. A cikk egy fényképet szintén közöl: ezen a mohácsi evangélikus lelkész, Németh Pál veszi át az alppilai gyülekezet ajándékát, Heikki Ahonen pedig köszönti 22 éve nem látott tanuló társát.

A finnugrisztika, az egyetemi finnugor vagy a finn szak szempontjából a magyar–finn kapcsolatokban természetesen nem az egyháziak a legfontosabbak, de az egyetemi oktatásban is mindenképpen figyelemre méltóak. S nekem úgy tűnik, a finn–magyar kapcsolatokban manapság épp az egyházi terület (az egyik) legaktívabb.

A. Molnár Ferenc

Hírek

2015. szeptember 23. és 27. között kerül sor a 2. Budapest International Documentary Festival-ra, melynek programjában szerepel egyebek között a *Kertszeretők* című finn dokumentumfilm is. Virpi Suutari alkotását szeptember 26-án délelőtt 11:15-kor láthatja az Uránia Nemzeti Filmszínház (Bp. VIII., Rákóczi út 21.) közönsége.

A Kertszeretőkben nagyon különböző házaspárok kerítéseinek mögé pillanthatunk be, egyenesen a finn vidék ezerszínű, burjánzó, misztikus kertjeibe. A természet és az emberi kapcsolatok finom tisztelete az élet nyugalmanak és a létezés különleges csodáinak őszinte, hiteles bemutatása által válik igazán mélylővé.

Szeptember 29-én az elektronikus popzenét játszó észt duó, a *Faun Racket* koncertezik az UH Fest egyhetes rendezvénysorozatának keretében (részletek a <http://uh.hu/fest2015/program> honlapon).

2015 őszén két finn (*Kaisa Riivari* RIIVARI márkája, valamint *Milla Kettunen* Month of Sundays nevű brandje) és két magyar divatmárka (a *NUBU* és a *Je Suis Belle*) mutatkozik be a Finnagora divatprojektjében. Az egy hónapon át tartó TILA programsorozat keretében – mely része lesz az idei Budapest Design Week eseményfolyamának is – a magyar és a finn tervezők a MONO galériában (Bp. I., Várfook u. 1. I. em. 11.) mutatják be a divatról alkotott művészi víziójukat. A négy már működő divatmárkán kívül magyar és finn divattervező hallgatók munkáival is megismerkedhetünk, hiszen szeptember 26. és október 4. között a helsinki Metropolia Főiskola és a budapesti MOME tanulóinak közös kiállítása ugyancsak megtekinthető.

Október 9-én a *Peedu Kass Momentum* nevű észt trió ad koncertet az Opus Jazz Klubban (Bp. IX., Mátyás u. 8.).

Az Észt Intézet filmklubjának őszi műsorában olyan játék- és dokumentumfilmek szerepelnek, amelyekben felcsendül az idén 80 éves észt *Arvo Pärt* zenéje – a filmek előtt Kolozi László zenekritikus tart bevezetőt. Az ingyenes vetítésekre október 20-án és november 10-én kerül sor a Budapest Music Center könyvtárában (Bp. IX., Mátyás u. 8.), ahol december 1-jén az észt komponistáról szóló, *Még ha mindent el is veszíték* című dokumentumfilmet tekinthetik meg az érdeklődők.

Arvo Pärt a CAFé Budapest Kortárs Művészeti Fesztiválnak is egyik kiemelt szereplője lesz. Az október 2. és 18. közötti koncertek kínálatáról a <http://cafebudapestfest.hu> honlapon olvasható további információ.

Kortárs finn építészet – A finn építészet hatása magyar szemmel címmel látott napvilágot Kaszás Károly építészprofesszor könyve. A TERC Kft. által megjelentetett, mintegy 700 fotóval és rajzzal illusztrált összefoglaló munka első részében a szerző a modern finn templomépítészet három nagy korszakát elemzi, míg a második részben szubjektív válogatásban olyan finn építészek alkotásait mutatja be, akikkel személyes kapcsolatban is volt. [Öáll.: Falk Nóra

T A R T A L O M

<i>Kedves Olvasóink!</i>	2
<i>Szemelvények finnugor költők műveiből</i>	3
<i>Pusztay János: A 13. finnugor írókongresszus tiszteletére megjelent kiadványokról</i>	12
<i>Dyekiss Virág: Beszámoló a 13. Finnugor Írókongresszusról</i>	15
<i>Nagy Katalin: Halmozottan hátrányos helyzetben lévő népek, nyelvek, irodalmak</i> – avagy – <i>Hogyan írja felül az élet az irodalmat és annak kutatását?</i>	17
<i>Csúcs Sándor: A XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus</i>	26
<i>Saypasheva, Anastasia: A baskíriai marik helyzete napjainkban</i>	33
<i>„Liivli ma uob un liivli ka liib!” (Zaicz Gábor)</i>	38
<i>A. Molnár Ferenc: Kiegészítés a Képek a finn–magyar egyházi kapcsolatok</i> <i>köréből című cikkünkhöz</i>	44
<i>Hírek (összeállította: Falk Nóra)</i>	47

A címlapon a XII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus emblémája

Finnugor Világ

A Reguly Társaság Értesítője

Szerkeszti: Csúcs Sándor (felelős szerkesztő), Falk Nóra, Molnár Zoltán

Szerkesztőség: Reguly Társaság: 2083 Solymár, Hóvirág u. 47.

Villanyposta: Csucs@btk.ppke.hu

Kiadja a Reguly Társaság a Finnugor Világkongresszus Magyar Nemzeti Szervezete közreműködésével

Egyes szám ára 250 forint, az éves előfizetési díj 1000 forint. Előfizethető a Reguly Társaságnál. Bankszámlaszám: 11101404–19664314–36000001.

© Waldberg Bt. Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítást, az adatfeldolgozó rendszerekbe való bevételt, nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes részeket illetően is.

Nyomta a Reprota Kft. * HU ISSN 1416-776X * Printed in Hungary